

આદિવાસીઓમાં પરંપરાગત ઔષધ
(સાબરકાંઠા જિલ્લો)

ડૉ. સિંધરાજભાઈ સોલંકી
જશવંતસિદ્ધ રાઠોડ

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૪

૧૯૮૮

256

भा द्दवासीभाभां परंपरागत भाषाध

(साबरडांठा जिल्ला)

डा. सिधारा ज्जाध लालडी

ज्जाधन लाल राडी

भा द्दवासी संशोधन अने तासीम डे-ड

गुजरात विधापीठ : अमदावाड-१४

१९८७-८८

अनुक्रम शिड।

=====

प्रड रण नंबर	विगत	पान नंबर
१	प्रास्ता विड विस्तार, वसति अने पध्दति	
२	वनाषि वि अने पध्दति	
३	वनाषि विनी विगते नधि	

परिशिष्ट :

(१) मुला डातीअना नाम-गाम

(२) संदर्भा छि-य

પ્રાર્થના વિષય :

ગુજરાતમાં દાંતાથી ઉમરગામ સુધીની પૂર્વય પટ્ટી સંકલન આ દિવાસી વસતિ ધરાવે છે. આજના જમાનામાં સહેજ માથું દુઃખનું હોય કે આંખ ફરકતી હોય તો લોકો તરતજ હાર્ડટર પાસે દોહી જતાં હોય છે. અને આપણા સેવાગામી હાર્ડટરો પણ તેમને તુરતજ ગોલી કે ઈન્જેક્શન આપી પોતાનું ફિસ્તુ બારે ડરી લેતા હોય છે. આ એક સામાન્ય વટના છે. આનાથી વિરુદ્ધ આજે પણ વિદેશી દવાઓથી તો જીજન દૂર રહીને માત્ર સામાન્ય જ નહીં પરંતુ હઠીલા રોગિનીં પણ ઈંગલ વિસ્તારમાં રહેતા. આ આ દિવાસી લોકવર્ણો એક પૈસાં ય મર્ષ તોળા વિના સહેલાઈથી દૂર કરે છે, પોતાની પરંપરાગત આગવી સૂઝવણે ઠણી વનોંષા ઈશાનીં ઉપયોગ કરી પોતાનાં દુઃખદર્દીઓ આ આ દિવાસી પ્રજા સામનો કરતી આવી છે. તેનાં આ પરંપરાગત આંધાઓ તેમજ તેમનામાં પ્રચલિત ડેટલીડ એડયુન્ટાર કે એડયુપેટાર જેવી ઉપચાર પ્રણાલીઓની જાણકારી મેળવવી એક પોંજીથી કરવાનું ઉન્નદ વદારા નહડી કરવામાં આવ્યું.

સામાન્ય રીતે વગત ભૂવાના નામે અલગાલી સ્ત્રી વસતિમાં વાસ્તવ દવાઓ આપે છે. ઈંગલ અને દુર્ગમ વિસ્તારોમાં ડવારે ડવા મહસ્તત ધાય, ડવા ડેરી જાનવરોનો વાગે બનાય તે નહડી હોનું નથી વળી તેને તાન્ડા સિત કોડ આ રવાર મળી વડે તેવી વાગો પિડ પરિસ્થિતિ હોતી નથી તેવે સમયે તેમનામાં રહેલી આ પરંપરાગત જાણકારી ઘણીજ ઉપયોગી નિવડે છે. ડેટલીડ વનસ્પતિ જહીભૂતી ખીની જાણકાર વ્યક્તિઓ પલેલાં કોડ કોડ પ્રમાણમાં હળી. અન્વારે ઈંગલપુ પ્રમાણ ઓછું ધવાને લીધે અને આવી દવાઓની જાણકારી લીજા કોઈને સામાન્ય રીતે નહી અપાતી હોવાથી એનાં જાણકાર અવધાન વાગે િની સાથે એ દવાની જાણકારી પણ નષ્ટ થાય જેવી પરિસ્થિતિ ડેટલીડ ડિસ્ત્રાઓમાં વાજ હોવાના લીધે પહેલાંની સુવનામાં આવી વનસ્પતિજન્ય સ્થાનિડ વગત ભૂવાઓ પણ દવા દારના જાણકારો વાગે સ્ત્રી દવાઓનું પ્રમાણ પણ ઘણું છે. આવા સમયે આ અમુક

વા સારી ટકાવી રાખવા તેમજ તેમાંથી મળતી મા હિતીની ઉપયોગ યોગ્ય રીતે કરવા માં આવે તો બૃહદ સમાજને તેના લાભ મળે તેવું કંઈ થઈ શકે તો ઘણું ઉપયોગી થાય તેમ છે. તે હયાતમાં રાખી આ અભ્યાસ હાથ ધરવા માં આવેલ છે.

અભ્યાસનો વ્યાપ પ્રવિધિ :

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં અંબાજી થી ઉમરગામની આ દિવાસીપટ્ટીના આઠેઠાઠ જિલ્લાઓ, તેમજ સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છના સમાવેશ કર્યો છે. સઘન આ દિવાસી વસતિ ધરાવતા જિલ્લા અને સઘન વન્ય વિસ્તારને હયાતમાં રાખી જિલ્લાવાર જુદી જુદી આ દિવાસી જાતિઓમાં પરંપરાગત વનોષા ધિના ઉપયોગનો ખ્યાલ આવે તે હેતુસર જિલ્લાવાર કોટ્ટકાર્ય કરી વનસ્પતિ દવાના જાણકાર એવા ભગતો, ભૂવાઓ, અને વન્ય અનુભવીઓ પાસેથી વિવિધ દદોમાં થતી દવાઓની શક્ય એટલી વિશેષ વિગતો એમનો રૂબરૂ સંપર્ક સાધીને પ્રાયમિત્ત વિશ્વાસ સંપાદન કર્યા પછી મેળવવા માં આવી. આ અંગે મળનાર માહિતીની પુનઃચકાસણી પણ શક્ય હોય તો કરવા માં આવી છે.

જમતિવાર અને વિસ્તારવાર અહેવાલ તૈયાર થાય તો તે વધારે સઘન અને સ્પષ્ટ થાય તે હેતુસર સાબરકાંઠા જિલ્લાના ભીલ તેમજ વિવિધ ગંગા સિયા જાતિઓમાં પરંપરાગત વનોષા ધિનો ઉપયોગ વિષે આ અહેવાલ તૈયાર કરવા માં આવ્યો છે.

કોટ્ટકાર્ય :

સાબરકાંઠા જિલ્લાના ભીલોડા, મોડાસા, વિજયનગર ઇકર અને ખેડબ્રહ્માં તાલુકાઓનું કોટ્ટકાર્ય તા. ૨-૯-૮૭ થી ૧૦-૯-૮૭ સુધી કરવા માં આવ્યું હતું. વનસ્પતિ દવાના જાણકાર એવા જુદા જુદા પંદર ગામોની પંદરથી વીસ ભગત-ભૂવા અને અનુભવીઓ પાસેથી વિવિધ દદોની દવાઓની શક્ય એટલી વિશેષ વિગતો એકત્ર કરવા માં આવી છે.

વિસ્તાર અને વસતિ :

સાબરકાંઠા જિલ્લાના ૧૦ તાલુકાઓ પૈકી ભિલોડા, વિજયનગર, મેઘરજ અને ખેડબ્રહ્માએ ચાર તાલુકાઓના આ દિવાસી તાલુકાઓ છે જ્યાં તેમની લગભગ ૫૦ ટકા જેટલી વસતિ છે. અરવલ્લીની ગીરીમાળાઓ ઉપર વર્ષોથી વસતી આ આ દિવાસી જાતિઓ અત્યંત ખમીરવંતી અને સ્વતંત્ર મિજાજી છે. પ્રકૃતિના સહવાસમાં ઉછરેલી આ જાતિઓ શારીરિક શક્તિ અને વિશિષ્ટ પ્રકારની વનસ્પતિને જાળવી રહી છે.

' ગરા સિયા ' જૂથ શબ્દ હેઠળ સ્તરસ્તરના ધરાવતી વ્રણ જાતિઓનો સમાવેશ થાય છે.

(૧) સોડલા ગરા સિયા (૨) ઠુંગરી ગરા સિયા (૩) ભીલ ગરા સિયા આ વ્રણે જાતિઓ પોતાની જાતિની ઓળખ માટે સામાન્ય રીતે ' ગરા સિયા ' શબ્દનો જ ઉપયોગ કરે છે. સોડલા ગરા સિયા સાંધો ઉંચા ગણાય છે. સોડલા ગરા સિયા, ઠુંગરી ગરા સિયા તેમજ ભીલ ગરા સિયાનું રાધેલું ખાતા નથી. ઠુંગરી ગરા સિયા ભીલ ગરા સિયા ઓનું રાધેલું ખાતા નથી. સોડલા ગરા સિયા પોતાને ગરા સિયા રાજપૂત યા રાજૂત ગરા સિયા યા અસલ ગરા સિયા તરીકે ઓળખાવે છે. જ્યારે ઠુંગરી ગરા સિયા પોતાને ઠુંગરી ગરા સિયા યા માત્ર ગરા સિયા તરીકે ઓળખાવે છે જ્યારે ભીલ ગરા સિયા માત્ર ગરા સિયા યા ભીલ ગરા સિયા તરીકે ઓળખાવે છે.

આ આ દિવાસી લોકોના ઉદ્ભવ અંગે એવી માન્યતા છે કે પહેલાંના સમયમાં ઘણા રાજપૂત લોકો ભીલ કન્યાઓ સાથે કાંતો લગ્ન સંબંધ બાંધ્યા હશે. અને સમય જતાં તેમના વંશજો પોતાને ગરા સિયા તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા. બીજી માન્યતા એવી છે કે ઘણા રાજપૂતો તેમના દુરમનો તેમને મારી નાખીને એવી બીડને કારણે તેઓ જંગલો અને પહાડોમાં છૂટાછવાયા વસવા લાગ્યા અને ભીલોમાં જઈને સ્થિર થયા. ત્યાં તેમણે ભીલ સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન સંબંધ બાંધતા

સાબરકાંઠા જિલ્લાના ૧૦ તાલુકાઓ પૈકી ભિલોડા, વિજયનગર, મેઘરજ અને ખેડબ્રહ્માએ ચાર તાલુકાઓના આ દિવાસી તાલુકાઓ છે જ્યાં તેમની લગભગ ૫૦ ટકા જેટલી વસતિ છે. અરવલ્લીની ગીરીમાળાઓ ઉપર વર્ષોથી વસતી આ આ દિવાસી જાતિઓ અત્યંત ખમીરવંતી અને સ્વતંત્ર મિજાજી છે. પ્રકૃતિના સહવાસમાં ઉછરેલી આ જાતિઓ શારીરિક શક્તિ અને વિશિષ્ટ પ્રકારની વનસ્પતિને જાળવી રહી છે.

અને પરિણામે તેમના વંશજોને ગરા સિયા તરીકેનો દરજ્જો મેળવ્યો. ગરા સિયાના નામના ઉદ્ભવ અંગે એમ મનાય છે કે તે સંસ્કૃત ભાષાના 'ગ્રાસ' શબ્દ પરથી આવ્યો છે અને તે કોળિયો યા આજી વિકાનો નિદેશ કરે છે.

ગ્રામરચના :

શામળાજીના ગરા સિયાઓ ખેતરે ખેતરે વેર વિખેર વિખરાયેલી ગૂંપડીઓમાં વસે છે. આવી નિશ્ચિત સંસ્કૃતિક ભૌગોલિક વિસ્તારની ગૂંપડીઓનું એક ગામ બને છે. કેટલાંક મોટાં ગામો એક કરતાં વધારે ગામોનાં બનેલાં હોય છે તેને સામાન્યરીતે પાડા તરીકે ઓળખામાં આવે છે. અન્ય વિસ્તારના ગામોની જેમ હાર્બંધ ઘરોવાળું મણી હોય તો તેને સ્થા નિકલોડો ' શહેર ' કહે છે. તેઓ અનુભવ સંશોધકોને ધ્યેયો છે. રસ્તા પૂછતાં શહેરમાંથી નિકળી જાઓ તેઓ જવાબ મળેલાં.

વ્યવસાય :

મુખ્ય વ્યવસાય તરીકે ખેતી અને પશુપાલન કહી શકાય તેમ છતાં શિક્ષણની વ્યાપ વધતાં નોકરી કરતા કુટુંબોનું પ્રમાણ પણ ઠીક ઠીક છે. આ ઉપરાંત ખેતમજૂરી, અન્ય મજૂરી, જંગલ મજૂરી તેમજ વન્ય પેદાશો એકઠી કરવાનું કામ પણ કરતા હોય છે. જમીન ઘર, માલિકી ઝાડ, ઠોરઠાંખર, ઘરેણાં, ખેતખોજા રો વગેરે તેમની મિલકત છે. જમીન અને ગરા સિયાઓ વચ્ચે અનિવાર્ય સંબંધ હોવાથી અને ગરા સિયાના પ્રતિક તરીકે એકાદ ગુંઠાભર જમીન પ્રત્યેક ગરા સિયા કુટુંબ ધરાવતું હોવાનું માન્યતા આ વિસ્તારમાં પ્રચલિત છે. ખેતી જૂની પદ્ધતિઓ જ કરવામાં આવે છે. હમણાં હમણાં રાસાયણિક ખાતરો અને સુધરેલ બીયારણનું પ્રમાણ વધવા લાગ્યું છે. મુખ્ય પાક મકાઈ, કોદરા, કઠોળ, કપાસ છે. પાણીની સગવડ હોય તો ઘઉં પણ થાય છે. ઉપરોક્ત શાકભાજીમાં ભીંડા, વાલોળ, રીંગણ તેમજ રતાળું, હળદર, આદુ પણ આ વિસ્તારમાં સારા પ્રમાણમાં થાય છે. છેલ્લા કેટલાક વર્ષોથી દુસ્કાળના કારણે પાણીનું તળ નીચા

ગયું છે તેના કારણે પિયન ખેતીનું પ્રમાણ નહીંવત્ બની ગયું છે. નજીકના શહેરોમાં કે ગામડાઓમાં મજૂરીની શોધ માટે લોકો આમથી તેમ ભટકતા જોવા મળે છે.

વનાંબા ધિ અને પદ્ધતિ :

જુદા જુદા ગામોના જાણકાર વ્યક્તિઓની મુલાકાત લઈ વનસ્પતિ દવા અંગેની માહિતી એકત્ર કરી જેમાં વનસ્પતિનું નામ, ડયા રોગમાં ઉપયોગમાં આવે, કેટલા સમયમાં રોગ મટે, તેને વાપરવાની રીત, પ્રમાણ, ડયા રે અને ડયા દવા મળે તથા ઝાડ, છોડ, વેલના શુદ્ધ ચિત્ર દવારા અંગભાણ, દદાગિ અને દવા આપનાર વ્યક્તિઓ પાળવી પડતી ચરી લાવવાની પદ્ધતિ વગેરે પ્રકારની માહિતી મેળવી તે ઉપરથી લાગે છે કે આ વિસ્તારમાં લગભગ મોટાભાગના દદોની દવાઓ માં મળે છે. રાગનું નિદાન જો ચીકડસ થઈ જાય તો દવા તાલકાલીક અસર કરે છે. વનસ્પતિ દવાથી બીજીકોઈ આડ અસરની શક્યતા ઘણીજ અછોટી હોવાથી પ્રમાણમાં ઠીક ઠીક ઉપયોગ ચાલુ રહ્યો છે. જોકે વનસ્પતિ દવામાં રોગ મટાડવાની જે શક્તિ છે તે ધીમી અને જડમૂળથી રોગ મટી જાય પછી ફરીવાર તે રાગ ધર્મ નથી પણ આજના આધુનિક ધ્રુપા લોકોને તે માન્ય નથી તેમને બહુજ ઝડપી પરિણામ જોઈતું હોવાને કારણે દવાખાનાનો ઉપયોગ વધતો ચાલ્યો છે. ડાક્ટરો અને દવાખાના કરી યાડી ગયા હોય અને વનસ્પતિ દવા જાણકારનો આશરો તેવો પડ્યો તેમાં તેમને સફળતા મળી હોય તેવા પ્રશ્ન પણ ઘણા દાખલાઓ જાણવા મળેલા છે.

વનસ્પતિ દવા જાણકાર વ્યક્તિઓ માને છે કે જાણકારની પ્રવિત્રતા ઉપર વધારે આધાર રાખે છે. પૈસા ન લેતા દવા વધારે અસર કરે છે. દેશી દવાને ડયા રેય આજી વિડાનું સાધન બનાવતા નથી. આત્મશ્રદ્ધાથી દવા આપવામાં આવે તો દવા ખૂબ સારી અસર કરે છે. ઘણુંબરું દવા જાણકાર વ્યક્તિઓ કંઈ પરેજી પાળવાની હોતી નથી કેટલીક દવાઓને આગળના દિવસે નોતરવામાં આવે છે નોતરવા જાય તેની સાથે કંડુ, ગ્રાંથ, અગરબત્તી, ટકો (પાંચ દસ પૈસા) વગેરે મૂડી

આવવાનું હોય છે. બીજા દિવસે ડોઠ માણસ જાહે નહી તે રીતે વહેલી સવારે આર વાગે જાય છે. રસ્તામાં ડોઠ મળે તો પાછા આવે છે. ડોઠ સામે મળે કે જોઈ જાય તો દવા ડામ આવે નહી તેમ માને છે જાતેજ ઘણી ડે વાટીને દવા આપે છે. ડેટલીડવાર ડેટલાડ ઉપ-ચારકો શનિવારે નીતરવા જાય અને રવિવારે લાવે છે. શકિત અને શરીરના ઘોવાણાના દદોમાં દવા નીતરવા જાય છે તેવું જાણકારોનું કહેવું છે. ડેટલાડ દદોમાં દદોને ખાટુ, તેલા ચોખા (ભાત) ન ખાવાની ચરી પાળવામાં આવે છે. ભાત ખાવાથી દદોનું શરીર ફૂલી જાય છે તેમ માનવામાં આવે છે. ડયારેડ માણસ અને પશુને ડામ દેવામાં આવે છે ડેટલાડ દદોમાં ડામ દેવાજ પડે તેમ માને છે. વળી ડામ પાડે તો જ સફળ થાય તેવી પણ માન્યતા ડામ પ્રચ્છ ન પાડે તો પકલવા માટે દદોને ખાટુ ખવડાવવામાં આવે છે.

એમ મનાય છે કે સામળાજી અને વિજયનગરના જંગલોમાં પહેલાં એવી જડીબુટ્ટી ધની જેનાથી માણસનો વાઘ બનાવી શકતા હતા તેમજ વનસ્પતિની મેશ બનાવી આંખમાં આજવાથી ગુપ્ત થઈ દેખાય તેવી દવા આ જંગલોમાં ધની તેવું ડેટલાડ જાણકારો એ જણાવ્યું હતું.

સ્થાનિક ગરાસિયા ભાષામાં રોગોનાં નામો પણ જુદા જુદા જાણવા મળે છે. કે-સરને તેઓ ડીડીનગર, રજવાડી દર્દ, અથવા અદીડ દર્દ કહે છે.

ટાઇફોઇડને કચરાના રોગ તરીકે ઓળખાવે છે. વાહને ફેલાવું દર્દ કહે છે. આમ દદોના નામો પણ જુદા જુદા જાણવા મળે છે. આ વિસ્તારમાં લગભગ દરેક દર્દની દવા મળે છે. દવા જાણકાર વ્યક્તિઓએ વનસ્પતિનો દવા તરીકે ઉપયોગ કયો હોય તેવી જ દવાઓની માહિતી આપતા હોય છે તેમને ઉપયોગ ન કયો હોય કે તેમને સંપૂર્ણ દવા અંગેની જાણકારી ન હોય તો દવા આપતા નથી. આમ જાણકાર વ્યક્તિ વનસ્પતિ દવા અંગે ચોકકસ હોય છે તેને સાંભળેલી ન ઉપયોગ કરેલી દવાની સ્પષ્ટતા પ્રથમથી જ કરતો હોય છે. તેથી જે દવાઓની માહિતી મળી છે તે ચોકકસ અને પ્રયોગ સિદ્ધ હોવાનો દાવો કરવામાં વાધો નથી. આશ્ચર્ય અને ખુબીની વાત તો એ છે કે તેમની પાસેથી જે

મા હિતી મળી છે તે વનસ્પતિનાં ગુજરાતી નામો શ્રે અને લેટીન નામો મેળવવા માટે આયુર્વેદગ્રંથ'આયા'ભિષોક ના ઉપયોગ કરવામાં આવ્યા છે અને તેમાંથી કેટલીક દવાઓ અંગેની પ્રમાણસૂત મા હિતી મળી છે તે સિદ્ધ થાય છે. વળી વનસ્પતિ દવાઓ સાથે પશુપક્ષીની હાગર, કોઈ પશુનું ખૂન, રાખ, ઘોર આકડાનું દૂધ, પ્રાણીની ચરબી, વાઘ નું દૂધ, સારસનું ઇંડું, પાણી, લોખંડ, માટી અને છેલ્લે શિવામ્બુ જેવી દરેક પ્રકારની દવાઓની જાણકારી પણ આ અભણ આ દિવાસી જાણકારો પાસેથી મળી છે. તેઓના આજીવન સાથી એવા પશુઓની દવાતો ભાગ્યે જ કોઈ નહી જાણતા હોય. પશુઓના દરેક પ્રકારના દર્દોના આ મોટાભાગના જાણકારો સામે આજનો ડીગ્રીધારી ડાંડટર પણ ઝાંખો પડે.

સાબરકાંઠાના આ કૃત્રિદાર્ય દરમ્યાન ૧૭૦ જેટલી વનોષા-દિઓની જાણકારી તેના ગુણોમો સાથે મેળવી હતી. ડમન્સીભે વધી વનસ્પતિ જીવાનો અવસર મળ્યો નથી પણ મોટાભાગની વનસ્પતિ સર્વશામાન્ય હોવાથી તેની જાણકારી મળી રહે છે. વનસ્પતિનાં નામો તેમની સ્થાનિક ગરા સિયા ભાષામાં છે તેનાં ગુજરાતી અને લોટેનિકલ નામ મેળવવી પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યાં છે. જોકે બહીષ વનસ્પતિનાં નામો મેળવી શકાયાં નથી કારણકે નામો એવા હોય છે કે તેને ચોપડીમાં શોધવાનો પ્રયત્ન કરવા છતાં મળતાં નથી આવે અનુભવ સંશોધકોને થયો છે.

જુદી જુદી જાણકાર વ્યક્તિઓ પાસેથી જે કંઈ દવા મળી તે દવા મેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. જેના કારણે એકજ વનસ્પતિ દવાનો ઉલ્લેખ જુદા જુદા રોગ માટે જુદી જુદી જગ્યાએ જોવા મળે છે કયા રેક એકજ રોગ માટે પણ તેની તેજ દવાનો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે તેની ચોકડસતીનું પ્રમાણ મળી રહે તે હેતુસર તેને કાઠી નાખવામાં આવી નથી. જે મા હિતી દર્શકોની મુલાકાત લઈ આ જાણકારી એકત્ર કરવામાં આવી છે તે વ્યક્તિઓનાં નામ ઉમર, વ્યવસાય, અને ગામનાં નામની યાદી પરિશિષ્ટમાં મૂકવામાં આવી છે.

પંચમહાલ જીલ્લાના આ દિવારો વનોંજ કિલો

ક્રમ	ગરા સિયા	ગુજરાતી	ભોજી નામ	ડયા રોગમાં	ડેટલા	ઓષધિ	ઉપયોગ	અન્ય	વનસ્પતિનું
			ભોટેનિહલ નામ	ઉપયોગી	દિવસમાં	ડયા રો	પદ્ધતિ	ડયા રોગમાં	વિશેષ
			ભાષામાં		રોગ મટે	અને ડયા	અને માત્રા	ઉપયોગમાં	વર્ણન
						મળે	આવે છે.		
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦

૧ ડોડી શિરદાંડી હોતેરે મિયા ધાનુ અથવા બેત્રણ ચોમાસામાં મૂળદાવી વેલ આવે,
 (મીઠો બીડીઆઈ અટકાવ (ગુપ્તરોગ) દિવસ મળે, શામલાજી વાટી સફેદ ફૂલ ચાડડા
 વેલો) પાવી (ગુપ્તરોગ) પાવી જંગલમાં મળે સવાર સોજી જેવડીજી બેસી તેનું મૂળ ખસાય.

૨ એમણોનું મઠણ ઠોરના રોગ તસ્ત જ બારેમાસ મૂળ લાવી પણ ભાગે મોટું ઝાડ આવે
 ઝાડ આફરો આરામ આરામ જંગલમાં જંગલમાં વાટીને ખેર જેવા પાન
 પાઈ દેવાનું વપરાય આવે છે. ફળ નથી આવતા
 બેલોટાજેટુ છે. ગાંઠીયા આવે છે.
 પાવું

પૃથ્વીના દર્શન તથા

૩ કાળો વેલો
 માણસને પેટમાં બેના બી, ચોમાસા અંદરની માણસને વેલ આવે છે.
 દુઃખું હોય તો એડલાટો ઉનાળે મળે ગાંઠ લાવી ઠારને ભીડા જેવા
 જાણારી પાવાની જનમાં પાન આવે છે.
 રાખી વપરાય છે.
 પડે છે.

૪ ખરણીના અરણી સ્વેરાઈડન ધનુર પાન લાવી ચાંદીમાં અરણીના ઝાડ
 પાન ધાત્ય ધાય ધાય વાટી એડ પાન આવે છે. વાડ
 તો જ્યાં જ્યાં ચોપડવા, હોય ત્યાં
 મળે પાથું સોઆમાં, ધાય.
 પ્રસૂની
 ધનુરમાં
 પણ
 વપરાય
 છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા
પ્રથમ અધ્યાય
શ્રી યોગેશ્વર પ્રભુકૃપાએ
વ્યાખ્યાન કર્યું છે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦

૫ એર પાન બાજરિયું વાઈકાલે વા ઓર શેડલે નદી ડિનારે બાજરિયાની પાણીવાળા
બાજરિયું બાજરિયું કન્ટયાના ચોપડવામા દિવસમા પાણીમા વા ઓર વિસ્તારમા
ચોપડે છે. મળે છે.

૬ સીનાઈન સીનાઈન એનોના (સ્ત્રીદદાઈ) નાનડા સિંહ બારેમાસ તેનું મૂળ સીનાઈન નાનું
સુવારેષ, નજ સુવારેષ, નજ દરેક જગસમા એક ડપ લાવી બાઈ શડાય છે.
ગાંઠ. જેટલું પાવાનું ઠોરે કે વાંદરા આતા નથી.

૭ અંદરડ પીળાચો વ્રણાં રવાર શામળાજી છોડાવી મોટું ગાડ આવે,
દોળું પડી નવરાવવામા જંગસમા ખાંડી ગરમ મહુડા જેવું ગાડ
જાય, ફીડું આવે છે. દિવસ બારેમાસ યા. ય. બારેમાસ
પડી જાય માં એડવાર ઉડાળીપછી થા. ય. બારેમાસ
નાના લાન્ડ ઠોડરાને મળે છે.
ના રોગમા નવરાવી નાખું પછી ચોખ્ખા પાણીથી ભપડાય છે.

સાંચી સ્વામીજીના આશ્રમમાં સ્થાપિત કરવામાં આવેલું છે. આશ્રમના સ્થાપક તરીકે ઓળખાય છે. આશ્રમના સ્થાપક તરીકે ઓળખાય છે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦

૮ નાગરવેલ જ્ઞાનવેલ ડેસિયો ઓડરના શેડ જ્ઞાતમા વેલ લાવી આડ ઉપર થાય
 (નાગરવેલ) દિલ્હીકોમ્પ્લે પીળાયા વાડે અસ્વાડીયું વાડે નવરાવી તેને મૂળ આવતા
 માટે સુધી દવા દરેડ જાયાએ નાખું, નથી પીળીવેલ
 ઉપરના ચાલું જોડાએ થોડુંકપાવું થાય છે.
 રોગ માટે રાખી શેડ

ચમચી જેટલું

૯ બીચો ડેરોડાક્ષ આડા શેડબે જ્ઞાતમા બનેના બીચો મોટું આડ થાય
 સેતરી જીનીના માસુપિયમ મરડા વખમા બારેમાસ મૂળ લાવી છે. સેતરી મોટું આડ
 પાન બોટિનિયા આરામ મળે છા જાડી આવે. જોડી પીવાના
 (બાજેલી) ટોક્ષમોસા થાય ઝેડ ડપ ડાખમાં આવે છે.
 પાઈ દેવાથી આરામ થાય છે.

10 ગોમૂળીયું

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
	અપણાં, તાવ	એડ યા	ગોમારો	મૂલ્લાવી	પીલીયા	લાસ જેવો છોડ			
	ખાવાનું ન	લે દિવસમાં	ગિયાલો	કુટ્ટી જેડ	ના રોગમાં	થાય છે. પણ લાંબાં			
	લાવે તે	આરામ	મલે	લે ડમ પાઉ	વપરાય છે.	આવે જમીન સાથે			
	માટે	થાય છે.	શામળાજી	દેવા		ચોટેલાં, ચોમૂળ			
	(પીલીયાના		વિસ્તાર			હોવાથી સમિદ્ધીનીં			
	રોગમાં)					ડહેવાય છે.			
	પાંચ વપરાય								
	છે.								

૧૧ ગોમણી (મડલ)

	ચાંદી મટની	જેદલે દિવસ	જાંસમાં	તેની છાલ	ઠારને	કાંટાવાનું મોટું
	ન હોય તે	માં આરામ	શામળાજી	લાવી વાટી	કાંડા	આડ થાય છે.
	માટે	થાય છે.		ચોપડવી.	પડે તેમાં	જા રેમાસ મળે,
					ચાંદીમાં	અખિલી જેવા પાન
						આવે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦

૧૨ માખરી માખરી વ્યુટિયા ધા ઉપર શેડવાર નેડવાર વારેમાલ માખરાની માખરી મોટું ગાડ
 શેડોઆબ્યુટિયા ભસ્વા વરવાલી દરેડ દરેડ સુડી ઘાલ આવે છે. મડીયા
 મીનસિખર્મા ચારામ જ્યામાં અીણીવાટી મતરા બનાવે છે.
 ધાય છે વામાં ભરી ડેણડાના ફૂલ
 માડે ની પાટ લાંબી પાટ લાંબી
 ફરો છે. છે.
 ભગાવે છે.

૧૩ ડેશડી આસુ ચીમલામાં નેના મૂળ એડળે ફૂટ લાંબી
 રક્તાવર્મા આમલાજીના લાવી શાન દોડ થાય છે.
 (સ્ત્રી, પુરુષ દિવસ સાડર સીના ફળ જેવા પાન
 બને માટે) નાળી એડ બરિ જેવા ફળ લાગે
 બેડ ડમ પાડે ત્યારે પલાય
 પીવું છે.

કાંડાવાળું, બેસણ ફૂટ થયો છોડ થાય છે. માંન આવતા નથી તેની ઠાલ શીલી હોય છે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯

કેડીનું કેડી કેડીસે કોરેની પા કોડવાર મામલાનીના તેની ઠાલ કાંડાવાળું, બેસણ ફૂટ થયો છોડ થાય છે. માંન આવતા નથી તેની ઠાલ શીલી હોય છે.

ગાંડ ગાંડે તે લાગે તે માટે આલમાં ભારેમાસ વાટી વેડ નાળ(૫૦૦ ગ્રામ)જેટલું દ્રાવણ પાછું દેવાથી સારું થઈ જાય છે. બેનાળ માવાથી બે સાંધા ધમા હોવાથી શેડ જ પાવી

સાંસ્કૃતિક શાળા, ગાંધીધામ, અમદાવાદ

૩ ૪ ૫ ૬ ૭

૧૭	રિજવો	દેશી	એડે વિદ્યા	હરિનું	એડ	જાગ	આડ ઉપર	ડાંટાવાળું મોઢું
		બાવળ	અરે વિદ્યા	હાડડું	ગાડ	તથા	ગાંડ થાય	આડ સાથે છે. જ્યાં
				બાગે	પાવાળી	ખેતરોમાં	છે તે જાવી	આડમાં આવે મોઢું
				તે માટે			તેને ઝીણી	વસ્તી હોય છે તેને
							વાટી પાછ	સીંગી આવે છે
							દેવી તેની	
							પાછળ એડ	
							મરથીનું	
							છડું પાછ	
							દેવું	
૧૮	બાવળનાં	બાવળ	એડે વિદ્યા	બાળે મોઢું	લેવા ર	જગલ તથા	જાવળનાં	
	પાન		અરે વિદ્યા	દેશી થ તે	દિવસ	ખેતરમાં	પાન લાવી	
				માટે	બાધવાથી	બા રેમાસ	સામે બાફી	
							નાખી સવારે	
							તેનો રસ	
							બાળે	
							લગાડવાં,	

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦

૨૧ સીતરાજ

છડિ આવે છે!
બીલી જેવા પાન
આવે છે.

ચુનકુ, ગાંઠ એડવાર ચોમલામાં તેના મૂળ
ફાડવા લાધવાથી મળે, લાવી વાટી
માટે ગાંઠ ફાટી સામલજીના લસવાથી સવારે
જાય છે. જાલમાં ગાંઠ ફાટી
જાય છે.

૨૨ આડાનું

આઈ ગોપા અને ઉલ્લાપીશ પ્રીતીશ

ડાંટો ડાઠવા માટે

એડવાર લસવાથી

દરેડ જીયાએ જે ભાગમાં ડાંટો
ભા રેમાસ બેઠો હોય ત્યાં થોડુંડ
ઓનરી તેના ઉપર

આડાનું સર્વમ્મ મળે છે તેના ફૂલ
હુમાનજીને ચઢાવે છે પાન મોટા આવે છે.

આડાનું ફૂલ આડાનું સાચું પલાડી પટ્ટી માસ્વા થી પાડી બહાર નિકળી આવે છે.

દુધી, સાંડલાજીનાં

વપરાય છે. શિયાળામાં
 કુદી ધાય છેના
 પાન મોટા આવે
 છે.

ડાંટાવાળું આડ છે. તે
 નાનાં પાન આવે.
 કસમ બરિડી જેવું
 આડ.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	
૨૩	તુમડીનાં પાન	દૂધીનાં પાન	લેખોને રિયા વલો રિડા ડુડ લિંટા લેખોને રિયા	માથુ દુઃખે તેમાં	એડવાર બાંધવું	દરેડ જુગાએ વાડીમાં	તેના પાન લાવી ગરમ ડરો માથે બાંધવા
૨૪	ગાગરી	ગંગેટી (જામેલી)	છિલ્લા પોંચુલિદો લીલા	વાળા, મડુ નીડલે તેમાં	સાત દિવસમાં	સામજી જંગલમાં વારેમાંસ	પાન લાવી ઝીલાંવાટી સાત દિવસ સવારે સાડર સાથે પીવા

ક્ર. નં. ૧૨૭૭
 ૧૯૨૭

સુવર્ણ
 ગ્રંથ

સુવર્ણ
 ગ્રંથ

ક્ર. નં. ૧૨૭૭
 ૧૯૨૭

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
૨૯	મહુડાની અંદરની ઠાણ	મહુડો	લેલિયા લેટીફિ લિયા	વિહીના ડાખા	લેક્ષ્મી ર લક્ષ્મી	વારેપાસ અલખા	મહુડાની અંદરની ઠાણ	મહુડો મોટું ઝાડ આવે છે.
						જેરમા દરેડ જાયાએ	ડાઠી ઘણી તેનો ડાખ ઉપર લેખ ડરવાં.	
૩૦	ટીમરુના ઝાડ ઉપરનો બોરખો	વાજ (વાઈ)	લોરેનાસ લાં ગિફો- લિપ્સ	યાના દઈમા	૧૫ દિવસ ખાવાથી	ટીમરુના ઝાડ ઉપર પાન વગરનો આટો વાજ ઊં છે. યનાવની ઘી, ગોળ	વાજાવી સૂડવી આટો યનાવની ઘી, ગોળ	ટીમરુના ઝાડ ઉપર બીજોવાજ આવે છે તેને પાન ખાવતાં નથી.

નાજી
 ચુપડી
 યનાવની ૧૫
 દિવસ ખાવાથી
 ચારામયાય

દેશી મેદી સર્વત્ર
 જોવા મળે છે.
 બહેનો હાથે
 મુડવામાં વાપરે
 છે.

બીચો મોટું ઝાડ
 આવે છે. રિજવા
 પણ મોટું ઝાડ
 આવે છે તેને કાંટા
 હોય છે રિજવાને
 દેશી બાવળ પણ
 કહે છે.

૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯

મેદીના પાન
 કુટી ગરમ કરી
 પગે બાંધી દેવા
 સાજી બે સલાક
 બાધી રાખવા

બન્ને વૃક્ષની
 છાલ બાવળ
 કુટી અંદરનું
 પાણી સાત
 દિવસ સવા રે
 સાડસાથે
 પીવું

દરેક
 અથાને
 વાડે,
 ળીયામાં

સામબાજી
 ના જંગલમાં
 બારેમાસ

ચાકલિ
 દિવસ
 બાંધવા

સાત
 દિવસમાં

તજાગમળો
 (પણ કાટી
 જવા)

અનિયમિત
 મા કિડ આવવું
 સ્ત્રીઓની ગમતો
 વળેરેમાં

બાંજો નિયા
 ચાલવા

દેરડિયામાં
 માર્ગુધિયમ
 નીલ આસન
 એડે તિયા
 અરેબિડા

મહેદીના
 પાન

બીચો
 બાવળ

પાન

બીયાની
 છાલ
 રિજવાની
 છાલ

૩૧

૩૨

પ્રથમ પાઠ્ય પુસ્તકનો ઉદ્દેશ્ય શાળાના બાલકોના અભ્યાસને સુગમ બનાવવાનો છે. આ પુસ્તકમાં શાળાના અભ્યાસ માટે જરૂરી જ્ઞાન અને કૌશલ્યો આપવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. આ પુસ્તકને વાંચવાથી બાલકોને જીવનમાં ઉપયોગી થઈ શકે તેવા વિષયો આપવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
---	---	---	---	---	---	---	---	---

૩૩	મા નિર્માણ છોડ	પેટમાં ધન્ય હોય તો	વર્ષો ૨૦ દિવસ પાવા	વિદ્યાર્થના આશરે માત્ર આવમાં વારે ડીલો મૂલ માત્ર લાવી સવારે દરરોજ પાવા આનાથી	ભૂષ યોજી લાગે છે. સડિત વધે છે.	બેન્ડ્રા ફૂટ ડીયા છોડ થાય છે. ફેના જીવા મૂળ આવે છે. છોડ આવળ જેવો હોય છે. પત્તા મોટા થાય છે.	નાગવેલ નાગજેવું મૂળ આવે છે. જમીન ઉપર પથરાવેલ રહે છે. જેડ વેત જેટલાં છોડ થાય છે. પાન આવતા નથી.
૩૪	નાગવેલો	પેટમાં દુઃખ તેમાં	પાંચ દિવસ પીવું	રેનાલ જમીનમાં થાય છે.	તેનું મૂળ લાવી આશરે ૧૦૦ મામ જેટલું દાવણ ડરી પાંચ દિવસ પાવું		

૩૫ અરહી જેલું
 આય છે. પાંદડાં
 હતાં નથી.

૫૦૦ગ્રામ
 જેટલી ડાલી
 આં ડુટી પાઈ
 જેલું

જાણનાં
 વાડે
 જાણનાસ

જેડવાર
 માવાળી
 વારામ
 થાય.

હોર પાળી
 વધુ જોય તે
 માટે

પુરો વિધા
 ટિપ્પણિ

જાણના

૩૫ અરહી

આમ ડુટી વેલ છે.
 તેના મૂળ સહેદ
 નિડળે છે. બીચા રણ
 લાલ આ વે. ઢીંગવો
 (સચાવલીની ડાલ)

મૂળ અને ડાલ
 ૫૦૦ ગ્રામ
 અને લેખણ
 જુગી ઝાઝા
 મળી જેડ
 ડિલો જેટલું
 પાઈ જેલું

જાણનાં
 મળે
 સહેદ
 જુગી
 દુડાને
 મળે
 જાણનાસ
 મળે.

જેડવાર
 માવાળી
 વારામ
 થાય છે.

હોરના
 ફેરના
 હઈ માટે
 (લાલ પડે,
 રવાળ
 ડાલની લે)

મોરિયા
 ટેરીમરિયાનાં
 જોલીયામ સેવા

સચાવો

૩૬ આંખ ડુટી
 આંખું મૂળ
 ઢીંગવાની
 ડાલ
 સહેદ જુગી
 જુગી

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦

૩૭ પાદનજોર
 આખ કુટણીનું
 બી, ઘી
 ડોરને પરીર
 નિકળે તે
 માટે
 (કાંટાનું
 દઈ સહે
 છે)
 મામળાજી
 જાલમાં
 બારેમાસ
 પાણીર ઘી
 પ્રથમ પાઈ
 દેવું, પ્યાર
 ખણી પાદન
 બોરના પાન,
 અને ચાંચ
 કૂટલીના બી
 પાઈ દેવા
 બોરકી જેવું જાડ
 થાય છે. કવ વેણા
 નબી. આખ કુટણી
 વેણ આવે છે. બી
 લાલ આવે છે.

૩૮ ડાલી
 ચણી
 ચાંચ
 પાકેલી
 માટે
 ચણી છિડે
 ડોંડિયા
 ચણી
 ચણી
 માટે
 વેટાળમ
 નાખવાથી
 જાલમાં
 બારેમાસ
 તેનાં પાન
 લાવી ખાણી
 સ્સ ડાલી
 ગાળી ચાંચમાં
 ટીપાં પાડવા
 ડાલી ચણી
 વેણ છે વાડી
 ઉપર થાય છે.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
૩૯	વાસનું ખડું	વાસનું ગુંદર	અખિનાં ફૂલ પડે ને માટે	આર દિવસનાં	વાસના જાતનાં	વાસની અદરથી ગુંદર ફૂટે છે તે ગોળી જેવું આવે છે તે ધણી અખિનાં નાખ્યું.	વાસ દરેડ જાતનાં થાય છે. મોટા જાતનાં વધારે વાસ હોય ત્યાં ગુંદર મળે છે.	
૪૦	આવભું મૂલ રીઝવાનું મૂલ માલવી પરે મૂલ	આવળ આવળ	વડઅવ દૂર કરવા	પાંચ દિવસ પાવું	જાતનાં પરેમાસ મળે	પ્રથિનાં મૂલ પીસ કરી હીણાં વાટી પાઇ દેવાં	આવળ બોંડ છે. રીઝવાં બોંડું જાડ થાય છે. ડાંટા હોય છે. માલવી પરે બોંડ થાય છે. ડુવાર જેવો હોય છે માન મોટા વેળ છે. અંખિનાં વિયાં તે મળે	

૪ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯

૪૧	ખાખરાની	ખાખરાની	ક્યુરિયા	વાજની	પથિ	અલસાં	ખાખરાની	ડીડીબો ખાખરાના
	લાખ	લાખ	ફોડોજા	બનવા માટે	દિવસમાં	ખાખરા	લાખ ડીડીબો	આડ ઉપર લાખ
			ક્યુરિયા			ના આડ	આઠી પાંડ	બસાવે છે તે
			મોવોસ્પખાં		ઉપર	નાખી	ક્રુસ્ત્રાવ	ખાવાથી વાજની
						બમથે પાંચ		બની જવાય છે.

૪૨	ડમાથો	નાવ	ફેડલે	ખેરાલામાં	નેના પાન	અણામાં	બાવી ડીમાં	અણ એવો ઓડ
		નાટે	વાર	અણમાં	બાવી ડીમાં	અણમાં	બાવી ડીમાં	આય છે. તેને
			ખાવાથી	કનિરોમાં	બાટી પાલિ	કનિરોમાં	બાટી પાલિ	પોપેટા સાગે,
				કનિરોમાં	સાથે પાઈ	કનિરોમાં	સાથે પાઈ	પોપેટા પાંડે
					દેવા			તથા રે ઓડરાબો
								ખાય છે.

साग एमा स्ती
सा ३३ उ. ६३३

मोटा जंगलमा
ने थाय छे

सागना
मां बा रेमास वा ३३ना ३३३

डरी मा ट्कीमा
पुस्वा नीये

बोड नानु डाण
राजु ने

डाणा नीये
बोड कुवाडी

मुडवी. मा ट्की
बंद डरी अपर

नाम डरवा
सुडा वा ३३ना

स्स पडे ने
योपडवा नी

पका उमी शे छे.

पका मा टे

उ ३३ टिना
शे नि ३३

साग

साग

૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯

૪૪ બીજું મૂળ બીલી જાલ મામે પેટના ગોલા પેડેડ જોલમાં નેનું મૂળ લાવી શોધ શોધ (વર હુડ સ્વા નિડ દિવસમાં શામલાચી નવટાંડ જેટલું નામ) અન્ય શણી માઈ દેવા નું સવાર સંજ લે ટાઉમ

૪૫ કાંઠી	કાંઠી	કેરો નિયા	પેટમાં	જાન	જોલમાં	કાંઠીના પાન	કાંઠી બીલી જેવું
		બેલેફેન્ટમ	પૃષ્ઠ	દિવસ	શામલાચી	લાવી વાટી	મોટું ઝાડ આવે
			ચંડિન		અડધો શેર		ઠે. છોડરાખી
			ફૂડાનો		પાણી ડરી		કાંઠા ઘણા
			હોય,		સાજે કાંઠી		બાધ ઠે.
			બળરા		દેવાના ધને		
			આ હોય		સવારે શાડર		
			(કાચની		સાથે જાન		
			દઈ હોય)		દિવસ પીવાથી		
					પેટની ગમે તેવી		
					ગમી હુર થાય છે.		

સાંખ્યિક શાસ્ત્રના આધારે આપણને જાણ થાય છે કે આપણને આજે જે જાણ છે તે તેના પાન મોટા થઈ ગયું છે. આથી આપણને આજે જે જાણ છે તે તેના પાન મોટા થઈ ગયું છે.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૪૭	જાખરાની ઘાખરી ઇલ	અયુટિયા ઈંડોજા- અયુટિયા	જાડા માટે	એડ દિવરા	અંબરામાં બારે મારા	જન્મેની ઘણા ડાવી મીઠા	ખરો મોટું જાડ	ખરો મોટું જાડ	ખરો મોટું જાડ
	ભેરની ઇલ	ખોનિસ્પમાં				ડરી પાઈ	ખરો મોટું જાડ	ખરો મોટું જાડ	ખરો મોટું જાડ
	ભેરની ઇલ					દેવાથી એડ દિવરામાં	ખરો મોટું જાડ	ખરો મોટું જાડ	ખરો મોટું જાડ
						મારામ થાય છે.	ખરો મોટું જાડ	ખરો મોટું જાડ	ખરો મોટું જાડ
૪૮	આ યેની		કોરના ડોઇપણ દઈ માટે	એડવાર પાવી	આંખલા જી અંબરામાં ચોમાલામાં	આ યેનીના મૂળ લાવી કુટી એડને નાળ પાઈ દેવી	ખરો મોટું જાડ	ખરો મોટું જાડ	ખરો મોટું જાડ

૪૯ આંખ ફૂટણી

ઠોરના
ડોંબણ
દર્દ માટે

થેડવાર
ખાવી

ચીમાસામાં
જીલ
માં મળે

મૂળ લાવી
ફુટી પાણી
દેવાથી ગમે
તે ઠોસુ દર્દ
મટે છે.

વેલ આવે છે
ખોટા ફળ થાય
છે.

૫૦ પીળીચો

ધાતુ
સ્ત્રાવમાં

નેત્રણ
દિવસ

ચીમાસામાં
જીલમાં

મૂળલાવી બે
ઇંચના ટૂડડા
ડરી સવાર
બખોર/સાંજે
પાણીમાં
વાટી પીવી

નાનો છોડ થાય
છે. ડપાસ જેવું
ફૂલ આવે છે.
ચીમાસે, શિયાળે
મળે.

૩૩

આડ ઉપર વેલ
 થાય છે. નાના
 પના આવે છે.
 આડ ઉપર થાય
 છે. નીચે તેના
 વેલા લગડના
 દેખાય છે.

ચોમાસા માં વેલાના
 થાય નાના ટૂડડા
 બારેમાસ ડરી દિવસમાં
 મળે પ્રણ વખ
 જીવમાં પાણી સાથે
 પીવા

અણ કિત જાન
 ધા તુપ્રાવ દિવસ

વાસનવેલ ડોડ યુલ્સ
 વિલેસસ

પ૧ અરુધર વેલીખી

નાનો છોડ આવે
 છે. લહડડવી લોય છે.
 નાના બીજડા
 લાગે છે.

ચોમાસા માં બીલાવી
 જીવમાં ઝીસા લ્લાટી
 જોડ અમચી
 પાઇ દેવું.
 નાના બાળડને
 અડ્ડી ચમચી

જોડવાર પાવા થી
 નાવ (મલેરિયા માં)
 પાવા થી

પર નાંણી

૭૨

૫૩ જડા જીઠ જટા માસી ના ડંસિટીસ અડામાં તેના ઇડિસ આવે છે
 બાલઇસ યોમાસામાં તેના મૂળ યોમાસામાં આવે છે
 પાવાળી શામલાજીના શાવી ઝીણાં ઝાલમાં વાટી પાઇ છે
 દેવા

૫૪ બા રમૂળીયા પેટમાં એડ તેના મૂળ ઇડિસ આવે છે.
 દુ:ખે દિવસ શિયાવા શાવી શાફ ભેજવાળી જમીનમાં
 તેમાં માં કરી ઝીણા થાય છે. પાન
 શામલાજી કસ્ટીટી નાના આવે છે.
 ના જંગલિ દિવસમાં
 માં પ્રજા ટાઇમ
 પાવા

પડ વાગડાઉ
ડડાહિડી

બાજરીના ઉડા
જેવું નેદી હો
તજાવ હિનારે
યાય છે. હોડ
બાજરી જેવા
હોય છે.

વેલ જાવે છે. પાન
ડબાડા જેવા જાવે
છે. મૂળ લાંબુ યાય
છે.

નદી, તજાવ બાજરીયું
હિનારે લાવી ઘણી
મળે છે. ઘા ઉપર
ચોપડવું
મૂળ પાવાથી
પાડ ઘા
નથી

શામળાજી મૂળ લાવી
ના જંગલમાં ઝીણું વાટી
ચીમાલામાં પ૦ ગ્રામ
મળે જેટલું પ્રવાહી
શિયાળે પાઈવું
દિવસમાં
ત્રણ ટાઈમ

કોઈપણ ત્રણ
પ્રકારના ટાઈમ
ઘનુરથવાની પાવાથી
સડકલામાં મળે
(પ્રચુના, ઘા ઉપર
વાસ્તવમાં
સુવારોગ)

પાંચ વાક્યો

પ ૩ ૫ ૭ ૯

૫૭	અરહુસી	અરહુસી	બલ્લા ટોડા	ઉટા ટીયા	બેચાર	જોલમાં	નેમ પાન લાવી	અરહુસી છોડ
		વારીડા	વાલી	દિવસ	બળીયામાં	કુટીને પાણી	થાય છે. લાણ	
			ઉધાસમાં		વાડે	લાથે પાઇ દેવા	દરેડ જાયાએ	
							થાય છે. ઉધસમાં	
							સસરે ઘણી	
							ઉપયોગી છે.	
૫૮	રોહીડી	રગનરો	રેખસ	ઉધસ	બેચાર	શામળાજી	નેનુ છાડુ લાવી	રોહીડી મોટું
		હિડી	લાઇટીયાઇ	ખાંચી	દિવસ	ના	ઘસી પાવું બેસણ	આડ આવે છે.
						જોલમાં	ટાઇમ પીવું	જોલમાં થાય
								છે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭

૫૯	લીમડાની કુપણ	લીમડો (કડવો)	જેઝા હિરેડટા ઈન્ડા	ચામડીના રંગિત્તાવ	એડને વાર પાવાથી	દરેડ જીયાએ લીમડો અંધો હોય છે.	લીમડાના કુમળા પાન લાવી સ્કોટી પાઈ દેવાથી ચામડીનો રંગ પણ મટે છે.	દાઢમાં લીમડોના ગુંદર દબાવવાથી આરામ થાય છે.	લીમડો ખો આડ થાય તેના પાન રસ રોગના વપરાશ માં હોય છે.
૬૦	ડોંડની પતરી	ડોંડ માછલી		પથરી	પંધીરો દિવસમાં બાગેળે છે.	નદી, તળાવમાં ડોંડ માછલીની ડોંડમાંથી મળે	ડોંડ માછલી ની ડોંડમાંથી એક પતરી નીડળે છે તે ખાટી છાશ સાથે ઘરની લેવણ પતરી પીવી.	ડોંડ મચળીની ડોંડ ઉપર તાલાના પેસા જેવી પથરી બાજેલી પતરીથી દેખે તે પીવાથી પથરી સ્થગિની થાય છે.	

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭

૬૧ મરઘીનું ઇડું મરઘીનું ઇડું
ઘી ઘી

હાડકું ભાગે
નેમા

એડજવાર
પીવું

દરેડ
જાયાએ

મરઘીનું ઇડું
પાઈ નેનું એડ

મરઘીનું ઇડા,
ફોર્મ કે દુડાને
મળે નેનું એડ

ડાયલુ ભરી
ઘી પાવાથી

ડાયલુ ઘી પીવું,
બે પાવાથી

ભાગેવું હાડકું
સંધાઈ જાય

બે માર્ગ સંધાય
છે મારે એડજ

છે.

પીવું

૬૨ પીનીયું

બાજડાં
થવા
માટે

બે વ્રસ
દિવસ
પાવાથી

ભાગીયાઓ
માહિમન
નગરના

ફળતાવી કુટી
ખાંડ નાખી
પાવાથી

મોટું નાંબા જેવું
આડ નાવે છે.

ભાગીયામાં
આ આડ
છે.

એડથી બે ડીલોનું
ફળ ભરો, વેલો
નિડલો ફૂલ નાવે

છે. ભના ભામા
વિડાસ થાય છે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬

કોરૂ બાથ
છે. ૭ ઈય જેટલા
લાંબા ફળ આવે
છે.

છોડ આવે છે.
હજાર જેવા પાન
બારેમાસ જંગલમાં
મળે છે. હજાર જેવા
ગાંડીયા નિકળે
છે.

જંગલમાં ખાખરાની
નજીક કીડીના
રાફડા થાય છે
તે માટીનો ઉપયોગ
કરવાં.

વિજયપુરના મૂળ લાવી
જંગલમાં મળે થોડા થોડા
બારેમાસ વાટી પાણી
સાથે દરરોજ
પીવાથી
વા મટે
છે.

ખાખરાના કીડીના
આડનીયે રાફડાની
નો રાફડા માથો લાવી
જંગલમાં કેટલાક ઉપર
ચીપડની

આઠ દસ
દિવસમાં
મટે

કેડાદ
માસમાં

વા
(હાથે પગે
થાય છે)

કડમાળ

૬૩ વા લાડડી

૬૪ કીડીની
માટી

૬૭	શીનરાવ	શીનરાવ	બેનનિલા	ગુનડું કોડવા	પ્રણ	દરેડ અથાએ તેનું મૂલ પછી	શીનરાવ મોડું
			રડેમોસા	માટે	દિવાના	બારેમાસ	આડ વાચ છે.
							તેના ફલ પાઈ
							વડા થ છે. તેના
							ફળમળી ગણાહી
							નિહળે છે.
૬૮	નાગરવેલ	પીળીવેલ	ડેલિયો	ડમળો થયો	સાન	આલમાં	પીળાવેલ આવે
		(સોનવેલ)	કિલિશમિશિ	હોય તેમાં	દિવસ	આડ ઉપર	છે મૂળ આવના નથી.
					માં બારામ	પરોપીવી	પરોપીવી છે.
					થાય.	છે તેને વાટી	દરેડ વિસ્તારમાં
						પાત્રીમાં	જુદા જુદા નામ
						નાથી	હોય છે.
						નવડાવાથી	
						ડમળો મટે	
						છે.	

આનો કોડ
આવે છે. તેને
બધા મૂલ કોલેક્ટી
સોલુશીયું નામ
પડેલ છે.

ને કાલી
ડુટોને મળી
આવે પીવા
બી આરામ
ધાય છે.

કાલમાં
મીનાલામાં
મળે.

વિસ્તાર
પીવાળી
આરામ
ધાય છે.

કઠિણ
પ્રકારના
નાવમાં

આ વેળે કાંડ
ઉપર આથ તે
કાંડ ઉપરથી
નીચે ઉતરે છે.

તેને કાલી
ડુટી પીવી
સાડર સાથે
દરરોજ
સવારે
ખીવી

કાંડ ઉપર
પર મળે
કારેનાસ
એકમાં

૨૫ દિવસ
પીવાળી
આરામ
ધાય છે.

ધાતુસ્રાવ
માં

કોંડકુચ્
વિરોધ

વાસનવેલ

બીજાવેલો

૭૪ અગિયારનો અગિયારનો ઠોરેનાર ઠાચળી રુવાવડ આંબા ઉપરનો
 પલુખો પાન વગરનો વાગિડો લિ વંચના દેવસ પછી પ્રસ પાન વગરનો
 વાજ આ વાવવા પીવાથી ઉપર દેવસ પછી વાજ આ વે છે તે
 માટે પીવાથી કરી પરોપજીવી
 વનસે પનિ છે.

૭૫ ઇંડા/ ટી.બી. દેડાદ દરેડ આ દવા ચાલુ હોય
 દૂધ નાસ જોયાએ જોયા રે દરેડ પ્રડા રના
 પીવાથી મળે વયશન ભૂંધ કરવાના
 હોય છે. રમી સંગ
 પણ થઈ શકતો નથી.

૭૬ ઈઠલી લન્ડવરમાં દિડવિંછા દાના દાના વેલ આવે છે.
 ચોખ્ખાં ઠારૂં પાણમેટા દઈમાં આરામ આરામ જોડામાં સીના હજ જેવા
 મહુડાનો વેરિયુરના વેરિયુરના આય. આય. બારેમાસ પાન આવે. વેલ
 માં મીકા ડરી મેંડ બોટલ ભરી માં મીકા ડરી ડાળો આવે છે.
 એડ બોટલ ભરી રાખા દરરોજ મહુડાનો ચોખ્ખાં
 થોડું થોડું થોડું થોડું ઠારૂં ઠારૂં ઠારૂં ઠારૂં ઠારૂં ઠારૂં ઠારૂં ઠારૂં ઠારૂં ઠારૂં
 ૩૪ દિવસ વપરાય છે.

૭૭ લીંબુનો લીંબુ લીંબુ લીંબુ લીંબુ લીંબુ લીંબુ લીંબુ લીંબુ લીંબુ લીંબુ
 રસ રસ રસ રસ રસ રસ રસ રસ રસ રસ
 આંખ આવે દરેક જોયાએ
 તેમાં લીંબુનો જોયાએ મળે છે તેની જેની
 રસ એડ એડ મળે પણ ડરવામાં
 ટીપુ પાડવાં આવે છે.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
૭૮	મા ટીવેલ	વેલ ટપટુંબા	વાઈટિસ ડાનોરિ	સુમડું ન પાડનું હોય તેમાં	એડબી વાર સસ્વાળી પાડે	કેનર અણોમાં ગોમાશામાં	તેનું મૂળ લાવી ઘણી ગુમડા ઉપર ચોપડવું		મા ટીવેલ, વેલ ધાવે છે. તેના મૂળનો ઉપયોગ ધાય છે.
૭૯	ડણીના કુણા પાન	ડણી કરંજ	પીનોમિયા ગેરબા	દાઢ દુઃખે તેમાં	તાન્ડા સિડ	દરેડ જીયાથે	તેના ડૂણાં પાન લાવી દાઢ દુઃખ તી હોય તેની વિરુદ્ધના ડાનમાં રથ પાડવાથી આરામ ધાય છે.	ડણીના દાનસ ડસ્વાથી દાંત મજબુત ધાય છે.	ડણી મોટું આ ડાખાવે છે.

૮૨ આટવેણી
 આ ડામાં જે ટાહમ મામલાજીના મૂળવાવી આ ટાવેણને
 પાવાથી ખોરામાં ઝીણાવાટી મોટાપાન આવે
 એક દિવસ ધાય છે. જે વખતે છે. મૂળ શુદ્ધ રિયા
 અધી ડપ જેવા આ ડાX આવે
 પાવાથી પાવાથી છે. તે ઘણા ચીડણા
 તાન્ડાલીડ હોવાથી તાનણા
 અસર ધાય લાજે છે.

૮૩ આવળની આવળ આવળ દરેડ જો ગ્રાએ
 ટોચ ડોચિયા એડવાર દરેડ ધાય છે. તેને પીળા
 અરિડ્યુલેટા હોય અને જોયાએ શૂલ આવે છે. ચામડા
 ધનુરની ધનુરની પાન સાથે પડવવા માં વપરાય
 શડયા ડોચિયા ડુટી પાવાથી છે.
 તેમાં ધનુર ધનુ નથી
 પાવું. જે ટાઈમ પાવું.

શીતા ફળ શબ્દ
 ઉત્પાદના શબ્દ
 અથાએ થાય
 છે. તે પાવાથી
 ઠારને આડા
 અર્થ થાય છે.

દરેક અથાએ એક ઠારને
 કાળિયાના શેટલાં મળેલ
 શીતા ફળનાં પાઉ દેવો
 પાન મળે. સાથે 100
 ગ્રામ શેટલાં
 શીતા ફળના
 પાન પાવાથી

વાતલા વિડ
 દરેક અથાએ એક ઠારને
 કાળિયાના શેટલાં મળેલ
 શીતા ફળનાં પાઉ દેવો
 પાન મળે.

શરિરને પેશી
 અદે તેમા
 યેનીના
 રહેમરિા

શરિણ
 શીતા ફળ
 શીતા ફળ
 ના પાન

શરિણ
 શીતા ફળ
 ના પાન

શરિણ
 શીતા ફળના
 પાન પાવાથી
 અરશમ થાય
 છે.

મહુડાના ફળમાંથી
 દારુ બનાવવા માં
 આવે છે. તે
 ચીખ્ખાં હોય
 તો ઘણાં જલદ
 હોય છે.

શરિણ
 શીતા ફળના
 પાન પાવાથી
 અરશમ થાય
 છે.
 શા પડે તેની
 આ જુલાજી
 માલીસ
 ડરવાથી
 શા રુઆઇ
 અથ છે.
 પાડવું નથી.

અડવા
 શિયાનાં
 શા
 પડે
 તેનાં

મહુડાનાં
 દારુ

મહુડાનાં
 ચીખ્ખાં
 દારુ

૮૬ કવચનું કવચ વિહીના કવચ વાડે વિહીના કંચા કુવેચ વેલ આવે
 બી (કાંચ) મયુડુમા પ્રિચિત્ત કાલમા અલખનું ઉપર કવચનું છે તેના ખાખડા
 ઉપર ઉપર બી વસી થાય છે તે
 મુડવાથી ભાગવાથી શરીરે
 ઝેર ચૂસી બળપરા થાય
 તે છે. છે તેને ભેરવશીબી

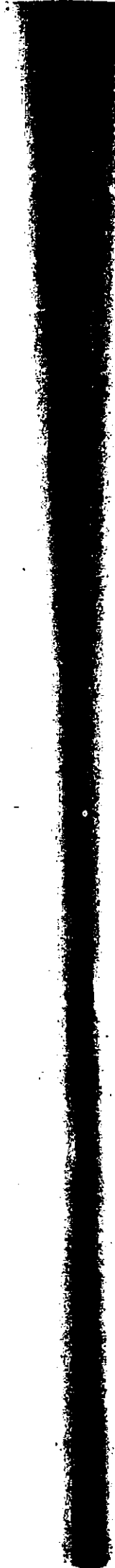
૮૭ લીમડો લીમડો બેજા હિરે ઠોરને ઠોરને લીમડો દરેડ
 કટા હિન્ડડા બાઉ દિવસમા જાયાએ મળે છે.
 ઉપર ઉપર ખસડાવવાથી ઠોરને બગાડ/
 બાઉ બાપો માખ જેવી જીવાત
 થાય દુર છે તે બહુ હેરાન
 થાય છે. કરે છે તે દૂર
 કરવા માટે

લીમડો ખસડાવે છે.

૮૮ સ્વયં સ્વયં મહુડાને વાડવાર મેર, સ્વયના - સ્વયં જે વેલો છે
 (ડાંચ) મુરિચેન્સ ડરનિયા પડે પાવો આલમાં પાપડાની તેના પાપડા ઉપર
 તેનાં મળે છે. ઉપરની હાલ પાણી સાથે બારીડ રજ હોય
 (વરમ્યા કરે છે) પાવાથી દૂર થાય છે તે ઘણી ઝાઘ
 હોય છે.

૫૭

૮૯ મહુડા મહુડાના બેસિયા મૂળ ખોંટી મહુડા મહુડાનું મટિ
 ફૂલ વટી વટી વાગવા આઠ આવે છે. સેના
 કોસિયા માટે ફૂલમાંથી દારુ બને છે. શીરો બને
 છે તે તેલમાં ઉષ્ણ પ્રસાય છે.
 પ્રણ પ્રસાય છે.
 ડણારા તેમજ
 જમીન ઉપર શેડી
 શકાય છે.

૧૦

૯

૮

૭

૬

૫

૪

૩

૨

૯૦ પૂન પાગડો

પૂન પાગડો
નાનો છોડ
આવે છે. લીલુ
પાન આવે છે

પાનના માં તેનું પાન
ખેત/જોડમાં લાવી સ્થળી
મળે. ડાનમાં પાડવા
થી સણકા

ડાનમાં
સણકા આવે
તે માટે

પાથપર
નાથમ
ખેલિયમ
રેટિવમ

૯૧ મરીયા
લસણની
ડળી

મરી
લસણ

પાથપર
નાથમ
ખેલિયમ
રેટિવમ

દાઢ દુઃખે
તેમાં
એડબે
વાર
મૂડવાથી

દુડાને
મળે

બે મરિયા
અને લસણ મીઠા
લસોટી રૂડું
પીતું દાઢમાં
મૂડવાથી આરામ
ધાય છે.

ચામાસામાં
થાય છે.

તાન્ડા. સિડ
દૂર થાય
છે.

મરી તેજાનામાં

વપરાય છે. લીલુ
આવે છે. લસણ
પણ મૂં મ્સાતામાં
વપરાય છે.

ડામ પાડે

નહી નો તે

અસર ડરતાં

નથી પાડે તે

માટે દદાને

ખાટુ ખાવાનું

આપવા માં આવે

છે.

પેટ ઉપર

પીપરીનો

ડામ દેવા માં

આવે છે. ડપડા

ની દીવેટ ડરી

પેટ ઉપર મૂડી

સજાવવા માં

આવે છે તે

બળી જાય

ત્યાં સુધી

હટાવવા માં

આવતી નથી.

નાલડા ત્રિડ

અત્તમ પેટમાં

દુઃખ સુધી

નો (ડોઈ)

પેટમાં ઉડળાં

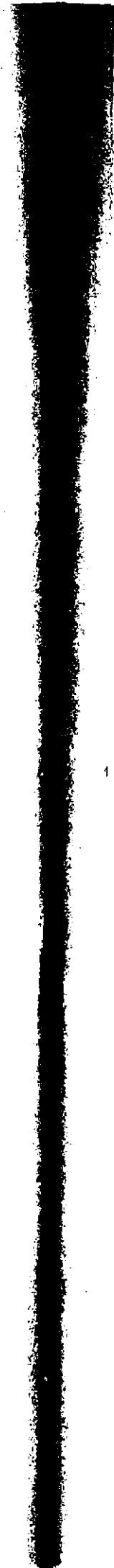
હોય નો)

ડપડાની

દીવેટ

પીપરીનો

ડામ

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૯૩	હરયુષીનો	લોખંડનો	હોર નાડે	હોરના ગબામાં	હોર કચારેડ				
	ડામ	અણીવાળો	બહુ શ્વાસ લે	હરયુષી એટલે	બહુ શ્વાસ લે				
		સળિયાં	ફેક્સા ફૂલીઆપ	ડાંસ ગરમ કરી	ખોરાડ બરાબર				
			તે રોગિમાં	ડામ દેવામાં	ખાય નહી ત્યારે				
			(અધાળીયુ	આવે છે રેખી	તેને આ રીતે				
			કરે છે)	નસ ઉપર અસર	ડામ દેવામાં				
				ધાય છે અને	આવે છે. હળુસી				
				હોર ચારુ	લોખંડનો સળિયાં				
				ધાય તેમ					
				માને છે.					
૯૪	વાહોર		નાના	એડળે	યોમાસામાં	તેનું મૂળ લાવી			વાહોર છોડ
			બળડોની	વાર	મળે શામળજી	ઘસી કપાળે			આવે છે. યોમાસા
			હાંફણીમાં	તપા કવાથી	ના જાલમાં	ચોપડવું			માં મળે છે.
						ધોડુડ જીને			
						ચાલવું			

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦

૯૫ સરેદ સુરણ વગડાઉસરણ નેમોફિક્સા ટોરની લાંબી ચેડવાર સરેદ સુરણ લાવી પ્રણે સરેદ સુરણ
 કુળી કુળી(ડાંદા) બેલીસમ્સોયા માં પાવાથી જોતમાં મીઠા ડરી જોતમાંથી
 આ ટી ળાશ ળાશ માં પાઈ દેવાથી મળે છે. પાઈ ઠાર ઘાસ ચુરણ જેવું જ
 આવે છે.

૯૬ લખદાં

લોહી કોડળે પાંદડાલાવી
 છુટુ પાડવા વાર શામળાજી બાફી તે
 (મુઠ માર બાંધવાથી પાણી ડાઠી
 વાગેલો લોથ નેમ) લોથ ને ઉપર
 લોથ નેમ) લોથવામાં
 આવે છે.

ભાઈ મોઠી
 આ ડ આવે છે.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૯૭	આડાના પાન	આડાં	જાણીયા ખીંડે ટીપીયા પ્રીલીયા	પેટમાં દુઃખે તેમાં	બેડ દિવસમાં	દરેડ જીયાએ	આડાના પાન ગરમ ડરી પેટ ઉપર બાંધવાથી દુઃખાવી દુર થાય છે.	-	આડાં સર્વત્ર ખાઈ જાડ છે. તેના પાન ખોટા હોય છે. તેના ફૂલ બુમાનજીને ચઢે છે.
૯૮	ગરમ પાણી	ગરમ પાણી		પથરી	દરરોજ જે ડલાડ દસબેડ દિવસ		ખોટા વાસણમાં પાણી ગરમ ડરી ગરમ પાણીમાં પથરીના દદીએ ભેરાવું		ગરમ પાણીમાં બેશવાથી સ્નાયુ ખીં નરમ પડે છે અને પથરી બહાર નીકળે છે.

10

૯

૮

૭

૬

૫

૪

૩

૨

દુધલીને જમીન
ઉપર પથરાની
વનસ્પતિ છે.
તેને તોડવાથી
દુધ નીડળે છે.

દુધલીને

તોડવાથી

દુધ નીડળે

તે ધાધર

ઉપર

ચોપડવું

વાંદરાની

હીંગાર જંગલ કે

પ્રાણી સંગ્રહાલયમાં

મળે

વાંદરાની

અગાર લાવી

હુડાલીને

દદાને

પાઉ

દેવાની

ખેસર

જંગલમાં

બેડવાર

તાવ

ખાંસી

ઉટાંટીયાં

વાંદરાની

હીંગાર

100 વાંદરાની

લીડી

સરલાબે નાનું
પ્રાણી છે. પૂજ્ય
અપણ બને મળાનું
છે લોકો તેને
પાળે પણ છે.

સરલાના -
લોકોમાં
ડપડું
પલાળી રાખી
તેના મૂળમાં
ટીપુ
પાડવામાં
આવે છે.

જાલમાં
જેવાર
નાના
હોંડરાની
હાથણીમાં

સરલાનું
લોકો
પૂજ્ય

સરલાનું
લોકો

હોંડરાને
દાન્ય છે. અંજી
વરપાદે માડે છે.
મડવાળું દાન્ય
છે.

હોંડરાને
લાંબી ઝીંખા
વા ટી નેલ
શામે મરણ
કરી મરણ
બનાવી દાંડી
મથા હોય ત્યાં
ચોપડવા

મામડા
મોમાં
મેડુંને
ત્યાં
હોંડરા
મળે

જેવાર
વાર
ભાડવાળી
વેડું દિવસ
આ

દાંડી
મથા
કાર

પાલમ્બ
રહોંડરા
મેટાં

હોંડરા

સરલાની
નેલ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
103	મડાઇનું ડાયુ	મડાઇના ડોઠાનો બંદરનો	ઝિયા મેઇલ	ખાંસી માટે	એડને દિવસમાં	ખેડૂતને ત્યાં ખેતરમાં	મડાઇ ડોઠાનું ડાયુ બાળીને પાવાથી ખાંસી મટી જાય છે.		ડાયુ મડાઇ ડાઠી લીધા પછી જે લાંબો બંદરથી સફેદ ભાગ નીડળે છે તે
104	ડોઠીના પાન	ડોઠી	ફેરો નિયા એલેક્ટ્રીકલ ગર્મીમાં	સાત દિવસમાં	શા મળાજી જાલમાં તથા વગાડામાં	પાન સાડર સાથે ઝીણા વાટી 100 ગ્રામ જેટલું દરરોજ પાવું		ડોઠી બીલી જેવું મીઠું ઝાડ ખાવે છે. બારેમાસ તેના પાન મળે છે.	

૧૦૫ ડડાં ડાંડોળી સ્વયંસિયા વાયાના ચારપાય ઝાલમાં તેના ફૂલ ડડાં ઝાલવું
 (હારાનો (ડડાંઓ) ધૂસ દર્દી માટે દિવસમાં બારેમાસ ઝાલવાની માટું આડ છે.
 ડડાં) (શરીર ખૂબ તેને બડરા, ઠોર
 માટું થઇ ખાય છે. વાયા
 ગયું હોય તે માટે દિવસમાં માટે ઉત્તમ
 માટે) મેદ ઉતરે છે. દવા છે.

૧૦૬ બોલીનું બોલી ણાલ ઉન્સર મૂળ સાવી બીલી માટું આડ
 મૂળ મા મોશિસ વીસ વીસ બે ઈયના ટૂડડા બાવે છે. પ્રસ પાંખ
 દિવસમાં શા મળા જી ડેરી પદાર વાળા પાન બાવે
 અન્ય ઉપર ઘણી છે. ભગવાન શીવને
 તેના પાન ચઢે છે.

ગાંઠ ઉપર
 તેમ ડરવી સાથે
 જેરડાનું પાન
 ગરમ ડેરી ઉપર
 બાંધવું. કુપાઈ
 જાય નહી તે માટે

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૧૦૭	ગરોડ	વાસનવેલ	ડોંડચક્કસ	પરમિયો	૧૫દિવસ	શામળાજીના	ગરોડનું મૂળ	પુરુષ	ગરોડ વેલઆવે
	ડેસડી	ગજિઠી (ગગોટી)	વિલેસસ છિલ્કિઆ પૌત્રવિદ્યોતી આ	ડાયાબ્રીટીસ સ્ત્રી નાગર્ભો શયના રોગ વગેરે મટે છે.	સુધી	જંગલમાં બારેમાસ અન્ય જૂયાએ પણ મળે.	એડ મડાઇ જેટલો દાણો લાવવા સાંજે લેવાનો ગર્ભ ગજિઠીનું મૂળ રહે બે ઇય જેટલા છે. સવારે લેવાનો	સ્ત્રી ગર્ભ રહે છે.	છે તે ઝાડ ઉપર થાય છે. ગજિઠી બે ફૂટ જેટલો છોડ થાય છે. ચોમાસામાં ઘણા થાય છે. પણ બીંછ જેટલું ફળ આવે છે. તેને ખાંડી પાવડર બનાવી પણ રમાય છે.

૧૦૮ તંબોલી

૬મ તંબોલીની મોઢું
 શામળાજીના તેના છાંડા તંબોલી મોઢું
 માં વિજયગરના (છાલ)વાવી ઝાંડા નાવે છે.
 જાલમાં ઝીણાવાટી જાલમાં થાય છે.
 બારેમાસ બેડ બોટમાં ફળ માવવું નથી.

ભરી લેવાનું
 બે ડપ જેટલું
 પાણી મૂકી
 ગરમ કરવાનું
 તેમાં ઘોંટી
 લૂકી નાખી
 વઠ્ઠું પાણી
 લળી રહે
 તથા રે પી
 જવાનું ઘોંટોડ
 ગોળ પુણ
 નાખ્યાં.

ખાખરાનું માંદું
 ઝાડ અને દરેડ
 જીયાએ મળે તેના
 પાન મોટા આવે
 છે. બાજપડીયામાં
 વપરાય છે. ફૂલને
 સુકાં કરેવા માં
 આવે છે અને તેનું
 ભેસ હાંશિે હાંશિે
 ખાય છે.

ચુડી છાલ ચાંદીમાં
 લાવી કરાળા
 માં સુકી તેને
 લસાંટી
 પાવડર
 બનાવી થોડું
 ડાપિરેલ નાખી
 તેનો મલમ
 બનાવવો
 દિવસમાં
 બેઝશ્વાર
 માલિય
 કરવી.

દરેડ
 જીયાએ
 ખેર,
 જાલ
 વગેરે

જઠ્ઠા ડિયા
 માં

ડાઈ પણ
 પ્રડા રના
 ખરજવા
 માં

બુટિયા
 ફાંડિયા
 બુટિયા
 મોનરિપમાં
 રપમાં
 રપા થોલા લસ
 રોડશબુયાંઈ
 (ઘાંવો)

ખાખરાની
 છાલ

કાળો વેલો ઝાડ
 ઉપર થાય છે. મૂળ
 શ્કરીયા જેવું
 આડું આવે છે.

શામળાજીના ડાળાવેલાનું
 ઝાંત, મૂળસાવી
 વિજયનગરના ૫૦૦ ગ્રામ
 જાલમાં જેટલું ઝીણું
 વાંટી પાઇ

ઝેડવાર
 પાવાથી
 ઠોરના
 કાંઈ પણ
 રોગમાં

કાળીવેલ

દેવાથી
 ઠોરનો
 કાંઈપણ
 રોગ મટે
 છે.

ગરોડ વેલ છે. ઝાડ
 ઉપર થાય છે. ઠોડી
 એ વેલ છે જેને બેફળ
 આવે છે. સફેદ ફૂલ
 આવે છે. છાંડરા પાચ
 છે. વેલો કાળો આવે
 છે. (વશા ઠોડી
 ઠોઈ શકે)

ગરોડનું મૂળ
 લાવી મડાઈ
 ના દાણા
 જેટલું સાજી
 પીવું. ઠોડીનું
 મૂળ લાવી
 સવારે બેઝ્ય
 જેટલો પીવો

જાલમાં
 ચીમરો
 ગિયાળે

૧૫
 દિવસ
 માં

લડવા
 માટે

કોડપણ
 વિવેલા
 હોલેરે
 મિનગા
 હોડીઆઇ

વાણવેલ
 ગિરદોડી

ગરોડનું
 મૂળ
 ઠોડીનો
 વેલો

૧૧૪ ડટર્જરી

પથરી ૧૫ નદી ડિનારે તેનું મૂળવાળી વાસ્પાયિ ઇ ફૂટ
 દિવસમાં બારેમાસ બેલેણ ઇય વાટી ઉચ્ચો ઈંડ આવે
 જાલમાં પાણી નાખી છે. પાન ખાખરા જેવાં
 શામળાજી ગાળી, સાંજ/ પસ લાંબાં આવે છે.
 વિસ્તાર સવારે બે ઉમરા જેવા ફળ
 વિજયનગર ટાઇમ પીવું પસ નાના આવે છે.

૧૧૫ પદથર

પાખાણ ડોલિયસ
 ભેદ ધેરોમિટિસ

આઠ દિવસમાં

પદથરવાળી તેનું પાન એડ પદથરવાળી તેનું પાન એડ
 જોયાએ યાય ઇય જેટલું જોયાએ યાય ઇય જેટલું
 છે. બીયામાં પાવાનું છે. બીયામાં પાવાનું
 પણ બાકડ માનથી પાન ઉપર ડીસા
 વામાં આવે આઠ દિવસ પાન લાગે તેમાંથીજ
 છે. માં એડ પાન બી નીડબે છે. બે
 પીવું પાંખાણ પાન

ફાડ

આવે છે.

આવળ છોડ છે.
બારેમાસ મળે
પીળા ફૂલ આવે
છે.

તેનું મૂળ
લાવી તેની
છાલ કુટી
પાવાથી
મરડાં
મટી
જાય છે.

દરેડ
જીયાએ
ખેર
જીવ
વાડ

એડબે
વાર
પાવાથી

મરડામાં

ડેશિયા
ઓરિડયુ
લેટા

આવળ

૧૧૬ આવળું
મૂળ

આ વેલ કુડામાં
થાય છે. તેની ડાળ
વાવવાથી થાય છે.
લાલ ગોટા જેવું ફુલ
આવે છે. સુગંધ આવતી
નથી. પાન ઝીણા
પાણીદાર આવે છે.
ઓફીસટાઈમ બુક્કીસ ગાળ છે
હવાથી લોડાં
ઓફીસ ઠાઈમ વેલ
ડહે છે.

તેની ડાળ
લચ્છીટી
વિંછી
ડરકુનાર
વ્યક્તિને
પાઈ દેવી

બીચામાં
ડોઈના
ધારે

એડવાર
પાવાથી

વિંછી
ડરડે
તેમાં

૧૧૭ ઓફીસ
ટાઈમ

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૧૧૮	ડોળાનું ડોળું	બેનિનડાસા સેરિકેરા	વિંછી ડરડે તેમાં	એડવાર લગાડવાથી	ખેરમાં બજારમાં	ડોળાનું ઉપરનું ડોટડું ઘણી ડંબ ઉપર લગાડવાથી	ડોળાનું ડોળાનું	ડોળું થાડા જીમાં વપરાય છે. નદી કે ખેરમાં થાય છે. વેલા પૂજા લાંબા થાય છે. રોડીલો સુધીના ડોળા ઝોં છે.	
૧૧૯	વોછીનો લાંઘો	વોછીની ચરબી	વોછી ડરડે તેમાં	તાલડા લિડ		વોછી ડરડે તેને માટ્ટી (તેનો લાંઘો) ખાંતરડાની ચરબી ડંબ ઉપર ચોપડવી		ડરડાના ર વોછી પડાઈ જાય તો માટ્ટી કેટલાક બાંધે છે.	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
૧૨૦	ડાળીજીરી	ડાળીજીરી	હરનાં નિયા એથેલ મટીડા	પેટમાં યુડ આવે તો	એક બે વાર પીવી	દુડાને	ડાળીજીરી લાવી ઝીણી લસાંટી તેની ફાડી લેવાથી આરામ થાય છે.	ડાળીજીરી દુડાનમાં મળે છે. એકાઠાં હોવાથી ડાળી જીરી ડહે છે.	
	ખસાખસ	ખસાખસ	પાયાવર રોનિન્ડરમ્				ખસાખસની પણ ફાડી લેવામાં આવે છે. પ્રણે ભેગાં કરી કાઠાંટી ડપાળનાં બંને ખાડીમાં ચોપડવાથી આરામ થાય છે.	દુડાને મળે છે.	
૧૨૧	મરી, સૂઠ ચોખા	મરી, સૂઠ(ખાઉ) ચોખા	પાયાવર ના ચખમ કિબીબર ખોફિસિનેલ ખોફિરજા સેટા ઇવા	માથુદુઃખે તેમાં	એકવાર લગાડવાથી	દુડાને	મરી, સૂઠ, તેજાના છે. ચોખા ઇાન્ય છે.		

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૧૨૨	ઉંબરામનું દૂધ અથવા આડાનું દૂધ	ઉબરો આડા	ફાઇલ્સ ગર્લો મિરેટા જાઇ ગોખ્યા અને ઉલે ટ્રોપીસ પ્રોસીરા	છાતીમાં ડોડા બળે ત્યારે	એડવાર લગાડવાથી	જાંતમાં બારેમાસ	છાતીના પાંસળીના ખાડામાં દૂધ ભરવા થી આરામ થાય છે.	જાંતમાં બધા આડ ની છાત સાવી ડૂટી પાણી નાખી ગાળી પીવાથી દમ, ઊંઘારસ વગેરે મટી જાય છે.	ઉંબરો મોટું આડ આવે છે. આડા ઊંડ છે દરેક જોયાએ થાય છે. જનને માંથી દૂધ નીકળે છે. મોટા આડ થાય છે. દરેક જાંતમાં મળે છે.
૧૨૩	આંબાં રાયણ દવડાં સાગ છાજાં ડડવો ડબરો અદુ	આંબાં રાયણ ઘાવડાં સાગ ડડાયાં	મોનીફેરા ઇન્ડિડા મિમ્સોપ્સ હેક્ટોન્ડા વુડ ફોર્ડિયા (ફ્લોરીબંડા) ટિકટોના ગ્રેન્ડ્સ સ્ટડયું લિયાયુસ્સ	દમ ખોંસી	અઠવાડીયું	જાંતમાં બારેમાસ વિજયનગર શામળાજી	બધા આડ ની છાત સાવી ડૂટી પાણી નાખી ગાળી પીવાથી દમ, ઊંઘારસ વગેરે મટી જાય છે.	જાંતમાં બધા આડ ની છાત સાવી ડૂટી પાણી નાખી ગાળી પીવાથી દમ, ઊંઘારસ વગેરે મટી જાય છે.	મોટા આડ થાય છે. દરેક જાંતમાં મળે છે.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
૧૨૬	અધધર વેલીયું	વાસનવેલ	ડોડપુકાર વિલેસસ	તાવમાં	બેડબે વાર પીવાથી	જાગતામાં ચાખાસે શિયાળે	તેનો વેલો લાવી તેને કુટી પીવાથી આરામ ધાય છે.	પેટમાં ગાંઠ પડે તેમાં	અધધર વેલીયું વેલ છે આ ડ ઉપર ધમી હોવાથી તેનું નામ અધધર વેલીયું પડ્યું છે.
૧૨૭	હેરેજીબી	હિવર	અડે સિયા ફારને સિયાના	પેટમાં દુઃખે તેમાં ભેસ દૂધ પણ આપે છે.	બેડબેવાર ઉપયોગ ડરવાથી	જાગતામાં બા રેમાસ વિજયનગર	હેરેજીબીના મૂળલાવી ચાવવાથી પીડા દૂર ધાય છે. ભેસને પાવાથી દૂધ વધે છે.		હેરેજીબીના ડ આવે છે. વાળા પાન આવે છે. બા રેમાસ મળે છે.

કાંઠી બીલી જેવું
જ આડ આવે છે.
બાં રેમાસ મળે
છે.કાંઠી બજારમાં
વેચાય પણ છે.

રોહીડો મોટું
આડ આવે છે.
જોતમાં બા રેમાસ
મળે છે.

તેના પાન
લાવી પાણી
સાથે લસોટી
પીવાથી
ઠંડક થાય
છે.

છાલ લાવી
ગોળમાં
ભડાળો
કરી પાવા
થી ખાંસી
મટે છે.વધારે
ખાંસી હાંચ
તો અરુસીની
છાલ પણ નાખે
તેના ફૂલ વાટી
ગોળમાં પીકા
કરી પણ
ખવાય છે.

જોતમાં
બા રેમાસ

અઠવા
ડીયામાં
શરી રમાં
ગર્મ થતી
હોય તો
(સ્ત્રીઓ માટે)
વધુ ઉપયોગી

જોતમાં
વિજયનાર
અન્ય
જીયાએ

એડબે
દિવસ

ખાંસી/
તાવ

ફેરો મિયા
એલેક્ટ્રિક-ટનમ્

રેમસ
વાઇટી
આઇ

કાંઠી

રાગન
રોહીડો

૧૨૮ કાંઠીના
પાન

૧૨૯ રોહીડો

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

130 લીમડાની લીમડાં ભેડ દરેક લીમડાની - લીમડાં દરેક
 ઠાલ ઠાલ ડુટી જોયાએ ધનું જોયાએ ધનું
 પાણી બનાવી આડ છે.ડડવાં હોવાથી દવામાં
 ડોગળા ડરવાથી ખૂબ વપરાય છે.
 દાઠ દુઃખની આરામ થાય છે.

131 ભેમણા ભેમણાં જાલમાં તેના પાન ભેમણાં ડાંચવાળું
 ના પાન તમા તાવી નીચા આડ છે.લગભગ
 થી મટે વગડામાં વાટી ચાંદા દરેક જોયાએ
 વાળી વાળી થાય છે.
 જોયાએ ચોપડવાથી
 રૂઝાવાથી જાય છે.

ભયરિગિણી જેવી
છોડ આવે છે. તેના
બી વાટી
ચોપડવા માં આવે
છે. પાડે ત્યા રે
પીળા પડે છે.
મોટા ઝાડ આવે
છે. તેનું લાડકું
પોયું આવે છે.

તેના: ફળ
લાવી સુકવી
ઝીણાવાટી
ચાંદા ઉપર
લગાડવા માં
આવે છે.
તેના પાન
બાફીને
સાંઝા
ઉપર બાંધવા
તેની ઝાલ
પણ વપરાય
છે.

ખેતર,
જાલમાં
બારેમાસ
ચોમાસે વધુ
મળે.
જાલમાં
દરેડ
જોયાએ

અડવા
ઠડીયા
માં
લેવા ર
વા ર
બાંધવા

ચાંદા
ઉપર
સાંઝા
ઉપર

એઈલેયસ
એડ તેલ્લા

અરડૂસા

૧૩૩ અરડૂહા

૧૩૨ ઠલિરા

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૧૩૪	ડાળીજીરી	ડાળીજીરી	વહરનો નિયા બેથા મંટીડા	હોજરીના રોગ માટે	એડવાર પાવાથી	વિજયનગર ના જંગલમાં	ઈમિડ લાવી વાટીને પાછ દેવાથી આરામ થાય છે.	નાનો સરખો છોડ થાય છે. વિજયનગર ના જંગલમાં વધારે થાય છે.	
૧૩૫	ડાળીયુ	ડાળીયુ	યોમાસામાં પગ ડોહવાઇ જાય ત્યારે (પાણી લાગે તેમાં)	એડબે વાર યોપડવા	યોમાસામાં વિજયનગરના જંગલમાં	વેલ આવે છે તેના પાન વાટી સ્સ ડાઢી પગે યોપડવાથી આરામ થાય છે.	ડાળીયુ યોમાસામાં થાય છે. ઘાસ છેડ મહદી જેવા પાન આવે છે.		

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

૧૩૬ અસ્તી

તાવ માટે
 એડ બે
 વાર
 પાવાથી
 વિજયગર
 જાલમાં
 બારેમાસ
 પાન ઝીણાં
 વાટી ગાળી
 અર્ધાં ડમ
 પાવાથી
 તાવ દૂર
 થાય છે.

૧૩૭ ડડયાનું મૂળ

કેરડાં
 કેપેરીસ
 સ્વાઈમીંગ
 આડામાં
 નાના
 છાંડરાને
 એડવાર
 પાવાથી
 વિજયગર
 જાલમાં
 ડડયાનું મૂળ
 લાવી ઝીણાં
 વાટી ખાવા
 થી આડા
 બંધ થાય છે.

સ્તનજોત

મળિલી
 જે દોહા
 કરડાં

..

સ્તન જોત છોડ છે.
 વાડે ઘણા થાય છે.

૧૩૮ રતનજોતનું મગિલી જોડોસ ઘા ઉપર નાન્ડાલીડ કાંલમાં રતનજોત મટો છોડ
 દૂધ એરડો ડકોસ લાંબી બંધ લગણા પાન ડે નાના મૂળ થાય છે. તેના બી
 એરડો ડકોસ ઘા ય છે. દરેક જોયાએ જીવનના અર્થને સાબુમાં વપરાય છે.
 એરડો ડકોસ ઘા ઉપર લાંબી બંધ લગણા પાન ડે નાના મૂળ વાડના ઉપયોગમાં
 એરડો ડકોસ ઘા ઉપર લાંબી બંધ લગણા પાન ડે નાના મૂળ આવે છે. તેમાં બે
 એરડો ડકોસ ઘા ઉપર લાંબી બંધ લગણા પાન ડે નાના મૂળ જાન હોય છે. તેમાં બે
 એરડો ડકોસ ઘા ઉપર લાંબી બંધ લગણા પાન ડે નાના મૂળ મટી જાત વપરાય
 છે.
 એરડો ડકોસ ઘા ઉપર લાંબી બંધ લગણા પાન ડે નાના મૂળ થઈ જાય વપરાય
 છે અને છે.
 મટી જાય છે.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
130	સનુરી	બોરસળી	નિખેસો દય	કોડાગર્મી	ચાર	જાલમા	તેના પાન	જાલમા	સનુરી મોઠ આઠ
		બોરસળી	ધોળી	દિવસમા	બા રેમાસ	બા રેમાસ	લાવી ઝીણા	બા રેમાસ	આવે છે. બા રેમાસ
							પાણી સાથે		જાલ/બળીયા માં
							લસોટી સવાર		મળે. બોરસળી
							સાંજે ઝીણાવા ટી		
							એડ કુલનીમા		
							સાકર સાથે		
							પલાળી રાખવું		
							સવારે પાવું		

ગેસડી બે ફૂટ ઉર્ધા
 ઈંડ આવે છે.
 જંગલમાં થાય છે.
 તુવર જેવા પાન
 આવે છે. તેનાથી
 ઈંડડ થાય છે.

વિજયપારના તેના મૂળ
 જંગલમાં બારે લાવી ઝીણા
 માસ વાટી ગળ્યા
 પાણી સાથે
 પાવાથી
 ઠોરને જે
 દીલ ખસે
 તેમાં આરામ
 થાય છે.

બેવલ
 દિવસમાં
 આરામ
 થાય છે.
 ઠોરને
 દીલ ખસે
 તેમાં

૧૪૦ ગેસડી

ડા'ટાવાળુ જાળુ
 થાય છે તેને નાના
 બારે આવે છે.

તેના મૂળ
 લાવી વાટી
 ઠોરને પાઇ
 દેવાના
 જાયાએ
 દરેડ

૧૪૧ ચણાંરી
 ચણીબારે
 ઝીઝીક્યુ
 જાળુ
 નું મૂળ

કાંઠાવાળી બાંડી
આવે છે. ખિરમાં
થાય છે.

તેના પાન
લાવી ઝીણા
લસોટી ગુમડા
ઉપર બાંધવા

ખિર
જાંબમાં
ચીંપાસે
શિયાળે

બેડળેવાર
બાંધવાથી

ગુમડું
ફાટવા
માટે

ફિન્ડેસ
ફેનેબિસ

બાંડી

૧૪૨. બાંડીનું

પાન

ચરમાંથી વેલ છે જે

ગુજરાતીમાં વાણી
કહે છે.

સુસુરી-બોરસલી
ખોટું જાડ આવે છે.

કમુરી-કમળાંઈ છોડ
થાય છે. ચોટીવાળું
આવે છે. ગામડાનાં
તેનો દાનણ તરીકે
ઉપયોગ કરે છે.

પ્રસેમાં પાન

સરખા ભાગે

ખીકાડરી

સવારે

સોગ્રામ

જેટલું દાવણ

પાવાથી

રોગનો

નાશ

થાય છે.

જાંબ/

ખિર

જાળીયામાં

મળે છે.

સાત

દિવસ

માં

સ્ત્રીબાંને

સફેદ ધાનું

સ્ત્રાવ થાય

તે રોગ માટે

પુરુષાંને

મસાજમાં

લાગે

ચક્ષુસ

પ્રિડેટો રિયક્સ

પિમિસોદય

ઇલેન્ગી

ચણોડ

બોરસલી

કંઠાંઈ

ખાંદડા

સુસુરીના

પાન

કમુરીના

પાન

ધોર આવે છે તેની
આજુબાજુ ડાંટા
હોય છે. શાકડા
ધોર કહે છે.

વગડાઉ તેનો પાપડો
ધોર દાવી અગની
છાંચાની માં બાફી
વાડું નાખ્સાનો
પણ મળે પછી પાણી
સાથે મીઠા
કરી
પાવાનો

એક બે
ભાર
પાવાથી

ઠોરના
ગરચુઠા
રંગમાં

આપિન્દ્યા
સ્ત્રિનાઇ

દકાણી
પુરિયાં

ધોરના
પાપડા

વેલ આવે છે. ગળો જેવા
પાન આવે છે. સુવાળો
વેલો છે. ઘણાં જ
કડવાં હોય છે.

વિજયગર વેલાનું મૂળ
ના જંગલમાં લાવી ચાર
શામળાજી આગળ જેટલો
ઠીણો કુટી

એકવાર
પાવાથી

સા પના
ઝેરમાં

કોંડયુલસ્ય
વિલેવાલ

વાસન
વેલ

૧૪૫ અકધર
મૂળીયું

ખાટી છાલ
સાથે પાવાની
ઉલટી થાય
છે અને ઝેર
નિકળી જાય છે.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
૧૪૬	રતનશીતલાં મૂળ	મીંગલી બેરંડાં	જે દ્રોશ કડકા	પીઠ પાછળ ધનું ગુંમડું જેને ડીઠી નગરું કહે વા માં બાવે છે.	બેચાર દિવસ માં ન્યાં સુધી	દરેક જોયાએ બારેમાસ વાડ તરીકે ઉપર ચોપડ ઉપયોગ થાય છે.	તેનું મૂળ લાવી તેને બરાબર ધીસી ગુમડા	તેનું મૂળ લાવી તેને બરાબર ધીસી ગુમડા	રતનશીત છોડ છે. વાડ તરીકે વપરાય છે. લગભગ દરેક વિસ્તારમાં જોવા મળે છે. તેના ફળ સાબુમાં વપરાય છે.
૧૪૭	રીઝવાનું મૂળ	બાવળ	ચેડે શિયા ચરે બિડા	નાના બાળડાં ચમડી જાય નેમા	ચેડવાર માં	દરેક જોયાએ બારેમાસ	તેનું મૂળ લાવી વાળડને સુધાડવાથી મટી જાય છે.	મોટું ડાંટાવાળું આડ આવે છે તેનું મૂળ ડાઠવાથી મધ્ય મારે છે. તેને બાવળ કહે છે.	

ધોર ડાંટાવાળા
 આવે છે તેનું દૂધ
 સારી આખા
 પતિનિસ્તાન કરે
 છે કાઠેલી આખા
 જ આ પ્રયાગ પદ
 શકે

ધોરના દૂધનું ઠારની
 આખા
 પણ
 સારુ
 થાય છે.
 જાય છે અને
 રનું કુમકુ
 બહાર નીકળી
 જાય છે.

દરેડ
 જોયાએ
 વાડ
 કરવા માં
 વપરાય
 છે.

એડવા રમાં
 આખા
 ફૂલ પડે
 તે માટે

યુક્તિ વિયા
 એ-ટીડવરિમ્

ધોર
 ધોર બિયા
 પિલ્યુલિફેરા

ધોર
 ધોર બિયા
 પિલ્યુલિફેરા

ધોર
 ધોર બિયા
 પિલ્યુલિફેરા

ધોર
 ધોર બિયા
 પિલ્યુલિફેરા

દૂધની ઘાસ જેવી
 છોડ છે તેને તોડવાથી
 દૂધ નીકળે છે. (પાણી
 માં કચરો નાખી
 પ્રયોગ પણ કરી જોએ
 છે)

દૂધનીનાં
 પાંદડાં સવારે
 લગાટી પાણી
 નાખી ૫૦ ગ્રામ
 જેટલા પાઉ દેવાના
 છાતીનો કફ
 એકદમ જુદો
 થાય છે.

ચીમાસા
 નાં
 દરેડ
 જોયાએ

છથીસાન
 કિલ્લામાં

દમ

ધોર બિયા
 પિલ્યુલિફેરા

ધોર
 ધોર બિયા
 પિલ્યુલિફેરા

ધોર
 ધોર બિયા
 પિલ્યુલિફેરા

ધોર
 ધોર બિયા
 પિલ્યુલિફેરા

૧૫૦	જાણી	ડહુડહ	અજિનિયા	જાનવર	એડવાર	જાલમાં	તેને લાવી	જાણી ડાદી એરી
	ડાદી	(પાણકાદી)	ઈન્ડા	મારવા		બારેમાસ	કુટી પાવાથી	આવે છે. છુણી
		(ડોળકદ)					માણસ મરી	જેવા ફતિરા આવે
							જાય છે.	છે. જાલ/છાર
							જાનવર મારવા	વિસ્તારમાં મળે
							માટે કુતરુ ડે	છે!
							બડરાના શરીરે	
							ચોપડવાથી જી	
							હસિડપથુ તેને	
							આય તો મરી	
							જાય છે.	
૧૫૧	બોરડીનું	બોરડી	ગીઝીફ	ગાડા	એડવાર	દરેડ	કુણી બોરડીનું	બોરડી ડાંટાવાળી
	મૂળ		મૂજુજુલ	મરડામાં	બેવાર	જોયાથે	મૂળ લાવી	આવે છે તેને પણ
				(નાના	પાવાથી	જાલ,	લસોટી ખાવાથી	બોર આવે છે.
				બાળડોને)		ખેર	ગાડો, મરડો	
						બારેમાસ	બંધ થાય છે.	

૧૫૨ લીમડાની લીમડા જેા ડિરે તાવ પાંચ દરેક જીયાને લીમડાની લીમડો મોઢું
 ઘાલ ૬૨૧૭૬૬૬૬ માટે દિવસ ઉપલબ્ધ અંતર ઘાલની આડ યાય છે તેનો
 ઘાલ ૬૨૧૭૬૬૬૬૬ માટે દિવસ જીણી પીણી છાંયાં ઉત્તમ છે
 ગરમ પાણીમાં ગરમ પાણીમાં દરેક જીયાને
 ઉડાજી ડરી ઉડાજી ડરી જોવા મળે છે.
 સવારે ૫૦
 ગ્રામ જેટલી
 પીવી લીમડાના
 પાણી ગરમ
 પાણીમાં
 નાળી રનાન
 પણ ડરાય છે.

આંબો મોટું ગાંડ
આવે છે. આડડાં
એક છોડ છે.

ખા ટા

આંબાની

અંતરછાલ

ઘણી ડંખ

ઉપર ચીપ્પ

ડૂવી ખચલા

આડડાનું

દૂધ ડંખ

ઉપર

ભરવાથી

પણ મટે છે.

જાલ

ખેરમાં

બા રેખાસ

એડવાં ર

ભરવાથી

વિછીના

ડંખ ઉપર

ફોળી ફેરા

ઇન્ડડા

આંબો

ખા ટા

અંતર છાલ

આ છોટયા

અને ડંચે

ટોપીસ

પ્રીસીરા

આડડાં

આડડાનું

દૂધ

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૧૫૪ ડાળી	ધનુરા	વિહીના	નાડાડાડીડ	જાલમાં	તેનું મૂળ લાવી	ડાળી ધનુરા ઇડીડ			
ધનુરા	રટોમાં નિયમ	ઝેરમાં		ડયા રેડ	ડખ ઉપર	છે તેનો સોડાળો			
				ખાણીવાળી	ચોપડવું	હોય છે તેના ફૂલ			
				જોયાએ	ચોપડી	મહા દેવજીને ચઢે			
				ભા રેમાંસ	શકાય છે.	છે. તેના ફળ ડાંટાવાળા			
						હોય છે. બહુ ઝેરી			
						હોય છે.			

૧૫૫ ચામું	જાંબુ	પુણે નિયા	હરસમ્સા	૨૧	વાડી/જાલ	તેના ફળમાં	જાંબુનું મોટું ઝાડ
		જે-બોલેના		દિવસનો	ખેસરમાં	કળીયાનું	આવે છે ફળ
				કાંપિ	ચોમાસામાં	ચૂર્ણ કરી	કાચાલીલા હોય
					વધુ મળે.	૫૦ ગ્રામ	છે. પાકે ત્યાં રે ડાળ
						જેટલું	જામ્બુડિયા સોના
						દરરોજ	હોય છે.
						કાડવું	

145	ટી-બુરીની ટીબરુ	ડાયારિયાઇ	હસ	રા	જાલમાં	ટીમરુની	ટીમરુ મટ્ટી ઝાડ
	છાલ	રસ	મ્સા	દિવસની	બા રેમાસ	છાલ લાવી	આવે છે બીડી
	બાબરાનો	એક્ષાન્ટેરિસ		ડાંબા		તેને ઝીલી	બનાવવા માં તેના
	અડ	ખખખરે				કુટી તેમાં	પાન વપરાય છે.
		બુટિયા				બાબરાનો	બાબરાનો પસ મટ્ટી
		ફોડાં				અડ નાબી	ઝાડ આવે છે.
		બુરિયામોનો				ચૂર્ણ બનાવું	બાબરાને ડાખવાથી
		સ્પર્મા				તે દરરોજ	જે રસ નિડળે તે
						પીવું	મીઠા ડસ્વા.
149	સેનૂરના	મોરસ	સા પના	નાડાલીડ	બાળીયા માં	સેનૂરના	સેનૂરને ઊંડ છે.
	મૂળ	છડડા	ઝેર		વાડીમાં	મૂળ લાવી	રેશમના ડીડા
			ઉપર			ઘસી ડબ	ઉછેરવા માં વપરાય
						ઉપર પાંચ	છે.
						વાર ચોપડ	
						વા	

૧૫૮	દેવભાખરા	સરકે	આખરા	સેથાથો	ચિત્તની	અઠવાડી	જોલમાં	રાતના બાર	આખરા જીવો આવે
				લાલસ રોડસ	કુડમારે	યામાં	વિજયખાર	વાગે વગર	છે. ઘડ સરકેદ આવે
				બુધાઈ	તેમાં		શામળાજી	ને આડની બાજુ	છે. મોટુ આડ આવે
				(બજાર,	(બજાર,		બાજુ સાત નાંટા	બાજુ સાત નાંટા	છે. (મૂળ બીજી
				ચીતરા)	ચીતરા)		માળી મૂળ ખોદી	માળી મૂળ ખોદી	વ્યકિત પણ સાવી
							લાવી ઘણી	લાવી ઘણી	શકે છે.)
							ચોપડુ	ચોપડુ	

૧૫૯	સીબર	શીમળો	બેરિઓરોન	સ્ત્રીબીને	સાત	જોલ,	સીબરની આંતર	સીબર ડાંટાવાળું મોટું
			બેન્ડેટકુઓમ	બનિયમિત	ટડ	ખેરમાં	છાલ પીસીને	આડ આવે છે. આખ
				લોહી પડે	પીવાથી	બારેમાસ	દરરોજ પં	આડ ઉપર ડાંટા
				(મા સિડ		વિજયખાર	ગ્રામ જેટલી	હોય છે.
				અટડનું નથી)		શામળાજી	સાત ટડ	
							પીવાથી ડાંટાની	
							ગમો દૂર થાય છે.	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
150	ડાંડીનાં પાન	ડાંડી	દેરો નિથા	સ્ત્રીઓને	સાન	જાલમાં	ડાંડીના	ડાંડી બીલી	
	વાલસાડર		એતિદેસિનમ્	મીડા. પેશાબ	દિલસ	ગામડાજોમાં	પાન અને	જેવું મોટું આડ	
				ના રોગમાં		બા રેખાસ	લાલ ચાડર	આવે છે. ડાંડાવાળું	
				હાતુ સત્રાવ		મીઠા કરી	મીઠા કરી	હોય છે. લાલગ	
				માં		થોડ કુલડીમાં	લરી ઘર ઉપર	દરેક જોયાને ગુજરાત	
						રાત્રે પુલ્લુ	સામે પુલ્લુ	માં જોવા મળે છે.	
						મૂંડી રાખ્યું	મૂંડી રાખ્યું		
						સવારે ખીવું	સવારે ખીવું		
						પુરુષાને પ્રથ	પુરુષાને પ્રથ		
						દડ મીવાળી	દડ મીવાળી		
						બારામ ધાય	બારામ ધાય		
						છે વળુ ખીવે	છે વળુ ખીવે		
						તો નપુઠડ	તો નપુઠડ		
						બનવવી ઠાડખત	બનવવી ઠાડખત		
						છે.	છે.		

અગિનના પવાથી બેડ
રસ થઈ જાય ને ટલે
તે બહાર ડાઠી
દરરોજ સવારે
ખાવાથી ગમે તેવું
માથું દુઃખું બધ
થાય છે.

દી ગમે

બદામું

ચૂણ ડરો

શ્રીફળા

ઉપરના

લાગમાં

ડાંતરો બદર

નાખું તેના

ઉપર ગામું

લાલ ચોપડી

પરનું ઠાંડણ

બધા ડરો દેવું

જમીનમાં

ખાડો ડરો તેમાં

મૂંડવું તેની ખારે

બાજુ લીજો ખાડો

ડરો તેમાં ઠાંડણી

અગ્નિની પવા.

૧૬૧ શ્રીફળ નીચે - ૧

ગોળી ગામું

દી

૧૦૦ ગ્રામ

બદામ

સો ગ્રામ

ડાંઉપણ

પ્રડારનો

માથાના

દુઃખાવામાં

(મમવાં,

ખાદાશીથી)

અક્ષવા

ડીઆમાં

બજાર

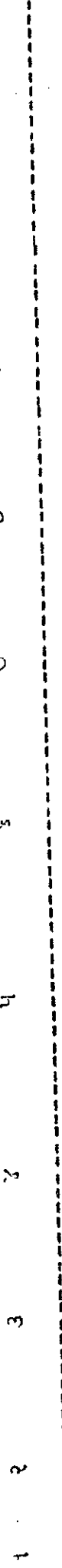
ગામડામાં

દરેડ

જોયાળે

બજાર

ગામડામાં

૨૬૨	લીમડાના પાન	લીમડાં	ચેજા ઢિંઈ	હડવા માટે	સાત દિવસે	સામળાજી વિજયનગરનાં જંગલમાં	આ રે જાડના પાન લાવશે કીણાં તસીંટી જાણા વારીરે આડી ઘર ડરી દેવાં ઉપર ડમડું વાધાવુ જા ટલામાં મુંવાડી નીચે પી જાણાની ગમીં નામળી ઉપર ગોંદડું	નાગરો નદીમાં પ્રાય છે. લાંબા પાન કોચે છે. આવા જૈવાં છોડ છે. ડાંટા ઈજા આવતા નથી. વગદો મોટું જાડ આવે છે. સફેદ પડ આવે છે. નાના પાન ફળ આવતાં નથી. અરજીમાં મોટું જાડ આવે છે. લાંબીમોટી જા આવે છે.
	નાગરાના પાન		બધા ટોડા વાણીડા સાલ્વેડોરા					
	(નદીના દૂણાં) અરજીના પાન	અરજી	પાંડિડા સાલ્વેડોરા					
	બાદાનાં પાન	ખીંચુ	તંજિંડા					

મોટા ઠુંડુ
સાત દિવસ
જુલો વા
પ્રથમે ઉરવાની
અડાણની ઘડની
મટે છે.

કાવળી પ્રાણી છે.
 શાશ જનાજ ખાઇ
 ખેરોમાં વાડી
 માં રહે છે. તેનું
 ઉપરનું પછાણું જ
 જજીન અને સખ
 આવે છે.

ઝાલીકાયાલાનું
 ઉપરનું પડ
 બારી રાખ
 કસ્વાનુ રાખ
 કરી તે
 સવારમાં ૨૦
 ગ્રામ જેટલી
 ફાડવી.

ઝાલમાં
 ખેરમાં
 પ્રાણી છે.
 માથ
 કાચલા
 ના ખોખા
 વાપરવા

ટી.લી.

૧૬૩ ઝાલી
 કાચલા

ટોડ માછલી મોટી
 માછલી આવે છે.
 કાપવા માં ટોડ સફેદ
 પથરી વાગવની
 મોલી ટીડલી
 નિડલે તે તે પીવાનો
 આ દર્દ મટે છે.

સવારે જવનું
 પાણી અને
 મોલી કાચ
 પીવાથી
 ઘની પથરી
 મટી જાય છે.
 ટોડ વાછલીના
 માથા પી તે
 પુનરી નિડલે તે તે
 ઘની પીવાની પથરી
 મોગીને પ્રય છે.

જવ દરેડ
 જીથાલે
 મળે. ટોડ
 વાછલી
 જવા પથ ડે
 નદીમાં
 મળે.

મ
 દિવસમાં

પેટની
 પથરી

૧૬૪ જવનું
 પાણી
 ડોડ
 વાછલીની
 પનરો

વેલ જાવે છે. જમીનમાં
સાત ગાંઠો હોય છે.
જેવી થાય છે. લીલા
રંગની વેલ જાવે છે.
સેતુર જેવા પાન
જાવે છે.

સાત ગાંઠ
વાલી વેલ
જાવે છે.
જમીનમાં સાત
ગાંઠો થાય છે.
દરેક ગાંઠ બેડ
બેડ દિવસ
ચીપડવી.

ઝાલમાં
મલે જવાવડુ
પડિરામાં
થાય
ચોખાસા
માં મળે

અંતરગાંઠ
(બડવું કિધ)

સાત
દિવસ

૧૬૫ વેલ

ઢીડરીનો વેલો
જાવે છે. લીલો બોય
કે. કાંઈક જેવા
પાન જાવે છે.
ગોમડામાં મળે.

તેના પાન
વાલી મળી
જન્ને પાન
તેના ટીપા
ના જવાબી
ગમો દૂર
થાય છે.

ઝાલમાં
ચોખાસા
વિષા છે

ત્રણ દિવસ
મા જાણ મ
થાય છે.

અંધ જાવે
તેમાં

૧૬૬ ઢીડરીનો
વેલો

૧૬૭ વાઘણનું વાઘણનું વાઘણનું વાઘણનું વાઘણનું વાઘણનું વાઘણનું વાઘણનું વાઘણનું વાઘણનું
 દૂધ દૂધ અને દૂધ અને દૂધ અને દૂધ અને દૂધ અને દૂધ અને દૂધ અને દૂધ અને દૂધ અને દૂધ અને
 ચાચાનું ચાચાનું ચાચાનું ચાચાનું ચાચાનું ચાચાનું ચાચાનું ચાચાનું ચાચાનું ચાચાનું
 ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ

૧૬૮ પાનાવ પાનાવ પાનાવ પાનાવ પાનાવ પાનાવ પાનાવ પાનાવ પાનાવ પાનાવ
 ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ ઈંદુ
 ખૂણી ખૂણી ખૂણી ખૂણી ખૂણી ખૂણી ખૂણી ખૂણી ખૂણી ખૂણી

૧૬૯	સીમ્બરની	લીમળી	લોલેડશ	બાળડો	ચાત	જાલમાં	ચારેના માન	ચારેયાર મોટા
	અંતરણલ		મારા	ન થના	ટંડ	કારેમાસ	અને ઠાલ મીકા	ગાડ થાય છે.
	ડોંડીનાં	ડોંડી	ભારિડમૂ	હોય નો	પ્રાચે		ડરી પંચામ	બારેમાસ જાલમાં
	પાન		ફેરોનિયા	ચાય તે	સાત દિવસ		જેટલી ચવારે	મલે છે.
	ખાખરાની	ખાખરો	જેલુંનિઝમ્	માટે			લેવાથી વરીર	
	છાલ		જ્યુટિયા				ની ગમ્મો દૂર	
			ફોડોબા				અઈ બાળડો	
			જ્યુટિયા				થાય છે.	
			માનોસર્વા					

ટીમ્બુર ના ટીમ્બર
 કાચારિમાળશેલ
 જેવોને પેટ્ટેચિલ

૧૦૦	ખાખરાની	ખાખરો	બુટિયા	શરીરે	ખાખરાની	ખાખરો મોટું
	ઉપરની		હોડિંગા	ઘા	ઉપરની ઠાલ	આંડ છે. લાલગ
	ઠાલ		બુરિયા	પડી	ઝીણી વાટી	દરેક જોયાએ
	સ્તનજોનનું	મોગલી	મોનોસ્પમાં	જાય	ઘા ઉપર	જોવા મળે છે.
	દૂધ	બેરડો	જેદો કાડકલ	તેમાં	ચોપડવી	સ્તનજોન ઠોડ
					તેથી ઘા	છે. વાડ કરવામાં
					રુજાઈ જાય	વપરાય છે. જને
					છે. સ્તનજોનનું	અલગ અલગ ભરવાથી
					દૂધ ભરવાથી	પણ આરામ થાય
					પણ ઘોંટી	છે.
					કોં થઈ	
					જાય છે અને	
					ઘા રુજાઈ	

બાળક સડલડલી થઈ
 જાય હાથગ દોરી
 જિવા યાય છે. ખોરાક
 ટકે નહીં તેને માંડડી
 કહે છે. જાલકાર
 વ્યક્તિઓ આવી
 ચોળવાની અને
 શરીર દાળવાની ક્રિયા
 કરે છે. જિયા દવા વગર
 આરામ થાય છે.

હાથગ
 ચોળી
 હાથગની
 નસો. જિયાને
 દાળવાથી
 નાના
 બાળકને
 આરામ
 થાય છે.

બીજી
 દિવસ
 થી
 આરામ
 મળે

નાના
 બાળકને
 માંડડીના
 રોગમાં

૧૭૧ હાથગની
 નસો જિયાથી

આ દિવાસીઓમાં પરંપરાગત ઔષધ તરીકે ઉપયોગમાં લેવાતી વનસ્પતિ દવાઓ અંગે સાબરકાંઠાના ભીલોડા, ઇડર, મોડાસા વિજયનગર તાલુકાના જુદા જુદા પંદર એક ગામોની જાણકાર વ્યક્તિઓની મુલાકાત લઈ માહિતી એકત્ર કરવામાં આવી જેના નામ સાથેની વિગતો:

ક્રમ	નામ	ગામ	ઉંમર વર્ષ	વ્યવસાય
૧	ડલજીભાઈ બદાજી ભગીરા	વેણપુર	૬૦	ખેતી
૨	બદાજી શ્રીવાજી ખરાડી	ડોંડીસરા	૫૫	ખેતી
૩	મંગળાભાઈ રૂપાભાઈ ગામીત	વાગપુર	૫૦	ખેતી (માજી ખુખી)
૪	જાખાભાઈ દાવતભાઈ અસા રિયા	વાગપુર	૩૫	નોંડરી (ખેતે રિયામાં)
૫	રેવાભાઈ ભદાભાઈ ગામીત	શામળપુર	૩૦	ખેતી
૬	ખીમજીભાઈ પરમાર	મલાસા	૯૮	માજી ધારા સભ્ય)
૭	રામાભાઈ સુનાભાઈ ભગીરા	પચિગામડા	૬૫	ખેતી
૮	ધરમાભાઈ સોમાભાઈ ખરાડી	વિરપુર		
૯	બદાભાઈ ગઢીયા	ધંધાસણ	૪૫	ખેતી
૧૦	ખાંડાસુખા ખોખરીયા	દાવલી / વાંટળ		ખેતી
૧૧	ડવાજી ગરા સિયા	શામળાજી	૪૫	નોંડરી (પટાવાળા)
૧૨	સુરમાજી માવાજી ડામોર	દઢવાવ	૬૦	ખેતી
૧૩	ભીખાભાઈ લાલાભાઈ ડામોર	દઢવાવ	૩૨	ખેતી
૧૪	માવજીભાઈ મરનાજી ડામોર	સુનાખાલ	૪૦	ખેતી
૧૫	યુનિલાલ નાથાભાઈ પાંડોર	ગુમ્સર	૪૫	નોંડરી શિક્ષક

સંદર્ભ સાહિત્ય

૧ આર્થિક બિરોડ સદ્ગત આ યુવેદ માર્તંડ શાસ્ત્રી
શંકરદાજીપદે
જ્ઞાના-તર : વ્યાસ હરિદૃષ્ટ ભગવાનલાલ

૨ શામળાજીના ગરા સિયા - ડૉ. સિદ્ધરાજ સોલંકી

૩ સાબરકાંઠા જિલ્લાના આ દિવાસીઓની વિડાસ-કાર્યક્રમ
વિષયક કાઠોળીમાં રજૂ થયેલ પેપરો

(૧) ડૉ. ઠાકોરગાઈ નાયક
આર.બી. લાલ

(૨) પ્રા.અમીચંદલાઈ એસ.પટેલ
આર્ટ્સ-કોર્સ કોલેજ
હિંમતનગર

(૩) પ્રોજેક્ટ એડમિનિસ્ટ્રેટર
બેડબ્રહ્મા
